

IVAN PAVAO II.

DIES DOMINI DAN GOSPODNI

Apostolsko pismo
BISKUPIMA, SVEĆENICIMA,
REDOVNIČKIM ZAJEDNICAMA
I VJERNICIMA KATOLIČKE CRKVE
O POSVEĆENJU DANA GOSPODNJEGA

SADRŽAJ

UVOD

Prvo poglavlje

DIES DOMINI – PROSLAVA STVORITELJEVA DJELA

- »Sve postade po njoj« (Iv 1, 3)
 - »U početku stvori Bog nebo i zemlju« (Post 1, 1)
 - »Šabbat«: Stvoriteljev radosni počinak
 - »I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti ga« (Post 2, 3)
 - »Spomenuti se« da bi se »svetkovalo«
- Od subote do nedjelje

Drugo poglavlje

DIES CHRISTI – DAN GOSPODINA USKRSLOGA I DARA
DUHA SVETOGA

Tjedni Vazam

Prvi dan u tjednu

Postupno odjeljivanje od subote

Dan novoga stvaranja

Osmi dan – slika vječnosti

Dan Krista-svjetla

Dan dara Duha Svetoga

Dan vjere

Dan kojega se ne može odreći!

Treće poglavlje

DIES ECCLESIAE – EUHARISTIJSKO OKUPLJANJE – SRCE NEDJELJE

Prisutnost Uskrsloga

Euharistijska zajednica

Nedjeljna euharistija

Dan Crkve
Hodočasnički narod
Dan nade
Stol Riječi
Stol Tijela Kristova
Vazmena gozba i bratski susret
Od mise do »misija« – poslanja
Nedjeljna zapovijed
Radosno i raspjevano slavljenje
Slavlje u zajedništvu i sudioništvu
Ostale odrednice kršćanske nedjelje
Nedjeljno okupljanje bez svećenikove nazočnosti
Radio i televizijski prijenosi

Četvrto poglavlje

DIES HOMINIS – NEDJELJA, DAN RADOSTI, ODMORA I SOLIDARNOSTI

»Puna radost« Krista
Ispunjenje subote
Dan odmora
Dan solidarnosti

Peto poglavlje

DIES DIERUM – NEDJELJA, ISKONSKO SLAVLJE, OBJAVITELJICA SMISLA
VREMENA

Krist Alfa i Omega vremena
Nedjelja u liturgijskoj godini.

UVOD

Časna braćo u biskupstvu i svećeništvu, predraga braćo i sestre!

1. DAN GOSPODNJI – kako se nedjelja nazivala već od apostolskih vremena(1) – zbog svoje je tijesne veze sa samom srži kršćanskoga otajstva u povijesti Crkve uvijek zauzimao povlašteno mjesto. U tjednom tijeku i ritmu vremena nedjelja priziva dan Kristova uskrsnuća. Ona je *tjedni Vazam*, dan u kojemu se slavi Kristova pobjeda nad grijehom i smrću, dovršenje u Kristu prvog stvaranja i početak »novog stvaranja« (usp. 2 Kor 5, 17). Nedjelja je dan zahvalnoga i molitvenoga posviješćivanja prvoga dana svijeta, a taj je dan – u djelotvornoj nadi – istodobno i predoznačenje »posljednjega dana«, kada će Krist doći u slavi (usp. Dj 1, 11; 1 Sol 4, 13–17) i kada će »sve biti učinjeno novim« (usp. Otk 21, 5).

Nedjelji stoga pristaje usklik psalmista: »Ovo je dan što ga učini Gospodin, kličimo i radujmo se u njemu « (Ps 118 [117], 24). Taj poziv na radost, koji je preuzela vazmena liturgija, nosi obilježje iznenađenosti i zbunjenosti koja je obuzela žene nazočne pri Kristovu razapinjanju kada su, došavši na grob »prvoga dana u tjednu, veoma rano« (Mk 16, 2), našle grob prazan. To je poziv da se, na neki način, ponovno proživljava iskustvo dvojice učenika iz Emausa kojima je »gorjelo srce« dok im se Uskrsli pridružio na putu, tumačio im Pisma i objavio se u »lomljenju kruha« (usp. Lk 24, 32. 35). Odjek je to u početku kolebljive, a potom neodoljive radosti koju su apostoli osjetili istoga dana uvečer, kada ih je Isus pohodio i kada su primili dar njegova mira i njegova Duha (usp. Iv 20, 19. 23).

2. Isusovo uskrsnuće izvorna je danost na kojoj se temelji kršćanska vjera (usp. 1 Kor 15, 14): zadivljujuća zbilja, shvaćena u potpunosti u svjetlu vjere, no zbilja koju su povijesno potvrdili oni koji su imali povlasticu vidjeti uskrsloga Gospodina; čudesni je to događaj koji ne samo da je posvemašnje jedinstven u ljudskoj povijesti, već se smješta u *središte otajstva vremena*. Krist je uistinu, kako to u sugestivnoj liturgiji vazmene noći spominje obred pripreme vazmene svijeće, gospodar »vremena i vjekova«. Zbog toga, obnavljajući spomen ne samo jednom godišnje već svake nedjelje na dan Kristova uskrsnuća, Crkva želi svakom naraštaju ukazati na ono što tvori nosivu os povijesti u kojoj je sadržano otajstvo iskona i konačnog odredišta svijeta.

S pravom se dakle može reći da je »dan Gospodnji«, kako navodi homilija jednog pisca iz IV. stoljeća, »gospodar danâ«(2). Oni koji su primili milost da vjeruju u uskrsloga Gospodina ne mogu a da ne shvate značenje toga dana u tjednu s istim zanosnim uzbuđenjem koje je svetog Jeronima potaknulo da napiše: »Nedjelja je dan uskrsnuća. To je dan kršćana, naš dan.«(3) Ona je za kršćane zapravo »iskonski blagdan«, (4) ustanovljen ne samo da otkucava tijek vremena, već i da objavi njegov duboki smisao.

3. Njezinu temeljnu važnost, koja je prepoznavana u dvijetisućljetnoj povijesti, snažno potkrepljuje Drugi vatikanski sabor: »Crkva svetkuje vazmeno otajstvo svakoga osmog dana, koji se s pravom naziva danom Gospodnjim ili nedjeljom. To biva prema apostolskoj predaji koja potječe od samog dana uskrsnuća Kristova «.(5) Pavao VI. iznova je istaknuo tu važnost prilikom odobravanja novoga Općeg rimskog kalendara i Općih odredbi koje uređuju ustrojstvo liturgijske godine.(6) Neposredna blizina trećega tisućljeća, potičući vjernike da u Kristovu svjetlu promišljaju tijekom povijesti, poziva ih da novom gorljivošću ponovno otkriju smisao nedjelje: njezino »otajstvo«, vrijednost njezina slavljenja te njezino značenje za kršćanski i ljudski život.

Rado uzimam na znanje mnogostruke pothvate Učiteljstva i pastoralne poticaje koje ste, časna braćo u biskupstvu, pojedinačno ili zajednički – uvelike potpomognuti svojim klerom – u godinama nakon Sabora razvili o ovom važnom pitanju. Želio sam vam na pragu Velikoga jubileja 2000. ponuditi ovo apostolsko pismo, kako bih podržao vaše pastoralno

zauzimanje na tako bitnom području. No istodobno se želim obratiti svima vama, predragi vjernici, gotovo se duhovno uprisutnjujući u pojedinim zajednicama, gdje se sa svojim pastirima svake nedjelje okupljate da biste proslavili euharistiju i »dan Gospodnji«. Mnoga razmišljanja i čuvstva koja nadahnjuju ovo apostolsko pismo sazrela su tijekom moje biskupske službe u Krakovu a zatim, nakon preuzimanja službe rimskoga biskupa i Petrova nasljednika, u pohodima rimskim župama, koje su bile redovito upravo nedjeljama u različitim vremenima liturgijske godine. Tako mi se čini da u ovom pismu nastavljam živi dijalog koji volim voditi s vjernicima, razmišljajući s vama o smislu nedjelje i ističući razloge zbog kojih je treba živjeti kao istinski »dan Gospodnji« i u novim okolnostima našeg doba.

4. Nema nikoga tko ne bi primijetio da je, sve do nedavno, »posvećenje« nedjelje u zemljama kršćanske tradicije bilo olakšano sudjelovanjem velikoga dijela naroda te gotovo samom organizacijom građanskog društva, koja je predviđala nedjeljni počinak kao čvrstu točku u odredbama koje su se odnosile na različite djelatnosti. Danas međutim, čak i u onim zemljama u kojima zakoni potvrđuju blagdanski značaj toga dana, razvoj društveno-gospodarskih uvjeta često je dovodio do toga da je uvelike promijenio kolektivno ponašanje i, kao posljedica toga, obilježja nedjelje. Naširoko se potvrdila praksa »week-enda«, shvaćenoga kao tjedno vrijeme odmora koje treba provesti daleko od uobičajenoga boravišta i često obilježenoga sudjelovanjem u kulturnim, političkim i športskim aktivnostima čije se održavanje redovito podudara upravo s blagdanima. Riječ je o društvenoj i kulturnoj pojavi kojoj sigurno ne nedostaju pozitivnosti u onoj mjeri u kojoj, uz uvažavanje istinskih vrijednosti, može pridonijeti ljudskom razvoju i napretku društvenog života u njegovoj cjelovitosti. Ona odgovara ne samo potrebi za odmorom, već i zahtjevu za »slavljenjem« koji je urođen ljudskomu biću. Na žalost, kada nedjelja izgubi svoje izvorno značenje i svede se na puki »kraj tjedna«, može se dogoditi da čovjek ostane zatvoren unutar toliko suženoga obzorja da mu ne dopušta da vidi 'nebo'. Premda, dakle, slavljenički obučen, u svojoj nutarnjosti postaje nesposoban 'slaviti'.(7)

Od Kristovih se učenika, u svakom slučaju, traži da ne miješaju slavljenje nedjelje, koje mora biti istinsko posvećenje dana Gospodnjega, s »krajem tjedna« bitno shvaćenoga kao vrijeme jednostavnog odmora te bijega od nečega. U tom je smislu hitno potrebna istinska duhovna zrelost koja bi kršćanima pomogla da »budu to što jesu« u potpunom skladu s darom vjere, uvijek spremni obrazložiti nadu koja je u njima (usp. *1 Pt 3, 15*). Nemoguće je da to ne pospješi također dublje razumijevanje nedjelje, kako bi se ona, i u teškim prilikama, mogla živjeti s punom poslušnošću Duhu Svetom.

5. S toga se gledišta nalazi pred prilično raznovrsnim prilikama. S jedne strane, postoji primjer nekih mladih Crkava koje pokazuju kolikom se gorljivošću može oživjeti nedjeljno slavlje, bilo u gradovima bilo u najzabitijim selima. Nasuprot tome, u drugim područjima zbog spomenutih socioloških poteškoća te možda zbog nedostatka snažnih vjerskih pobuda, bilježi se osobito nizak postotak sudionika u nedjeljnoj liturgiji. U svijesti

brojnih vjernika čini se da slabi ne samo smisao o euharistiji kao središtu, već čak i obveza zahvaljivanja Gospodinu, moleći mu se zajedno s drugima u krilu crkvene zajednice.

Svemu tome se pridodaje da se, zbog nedostatka svećenika, katkada ne može osigurati slavljenje nedjeljne euharistije u svim zajednicama, i to ne samo u misijskim zemljama, nego i u zemljama koje su već davno evangelizirane.

6. Pred tim ozračjem novih prilika i pitanja koja iz njih slijede, čini se nužnim kao nikada ranije *ponovno oživjeti duboke doktrinalne razloge* koji stoje u korijenu crkvene zapovijedi, kako bi svim vjernicima postala jasnom nezamjenjiva vrijednost nedjelje u kršćanskomu životu. Tako slijedimo tragove neprekidne crkvene predaje, koju snažno priziva Drugi vatikanski sabor kada uči da su se nedjeljom »vjernici dužni sastati zajedno, da slušaju Božju riječ i da sudjelujući u euharistiji vrše spomen-čin muke, uskrsnuća i proslave Gospodina Isusa te da zahvaljuju Bogu koji ih 'uskrsnućem Isusa Krista od mrtvih nanovo rodi za živu nadu' (1 Pt 1, 3)«. (8)

7. Uistinu, obveza svetkovanja nedjelje, nadasve sudjelovanjem u euharistiji i odmorom ispunjenim kršćanskom radošću i bratsko-sestrinskom ljubavlju, bolje će se razumjeti ako se shvate višestruka obilježja toga dana, kojima ćemo posvetiti pozornost u ovom pismu.

Nedjelja je dan koji se nalazi u samom srcu kršćanskoga života. Ako se, već od početka svoje papinske službe nisam umorio ponavljati: »Ne bojte se! Otvorite širom vrata Kristu«, (9) u istom bih smislu želio sve vas danas snažno pozvati na ponovno otkrivanje smisla nedjelje: *Ne bojte se svoje vrijeme dati Kristu!* Da, otvorimo Kristu svoje vrijeme, kako bi ga on mogao prosvijetliti i usmjeriti. On je onaj koji poznaje tajnu vremena i tajnu vječnosti i koji nam daje »svoj dan« kao uvijek novi dar svoje ljubavi. Ponovno otkrivanje toga dana je milost za koju treba moliti, ne samo da bi se u potpunosti živjeli zahtjevi koji pripadaju vjeri, već i da bi se dao konkretan odgovor na duboke i istinske čežnje svakoga ljudskoga bića. Vrijeme darovano Kristu nikada nije izgubljeno vrijeme, već nadasve vrijeme stečeno za duboko uljuđivanje naših odnosa i našega života.

PRVO POGLAVLJE

DIES DOMINI

PROSLAVA STVORITELJEVA DJELA

»Sve postade po njoj« (Iv 1, 3)

8. U kršćanskom iskustvu nedjelja je poglavito vazmeni blagdan potpuno obasjan slavom uskrsloga Krista. Ona je proslava »novoga stvaranja«. No,

upravo to njezino obilježje, ukoliko se ono shvati u svoj svojoj dubini, izgleda neodjeljivim od poruke koju nam o Božjem planu u stvaranju svijeta nudi Pismo, već od prvih stranica. Ako je uistinu istinito da je Riječ postala tijelom u »punini vremena« (Gal 4, 4), ništa manje nije istinito da je ona, u snazi samog svog otajstva vječnoga Očeva Sina, početak i svršetak svijeta. To potvrđuje Ivan u proslavu svoga evanđelja: »Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa« (1, 3). To jednako ističe i Pavao pišući Kološanima: »Ta u njemu je sve stvoreno na nebesima i na zemlji, vidljivo i nevidljivo [...] sve je po njemu i za njega stvoreno« (1, 16). Ta djelatna nazočnost Sina u Očevu stvarateljskom djelu u potpunosti se objavila u vazmenom otajstvu u kojemu je Krist, uskrsnuvši kao »prvina usnulih« (1 Kor 15, 20), započeo novo stvaranje i pokrenuo proces koji će sam dovršiti u trenutku svoga ponovnog dolaska u slavi »kad preda kraljevstvo Bogu i Ocu [...], da Bog bude sve u svemu« (1 Kor 15, 24. 28).

Dakle, već u jutro stvaranja Božji je naum uključivao to Kristovo »kozmičko poslanje«. Ta *kristocentrična perspektiva*, protegnuta na čitav vremenski tijek, bila je prisutna u zadovoljnom Božjem pogledu kada, prestavši sa svim svojim djelom, »blagoslovi sedmi dan i posveti ga« (Post 2, 3). Tada je – prema svećeničkoj predaji prvoga biblijskog izvješća o stvaranju – postala »subota«, koja snažno označuje prvi Savez i na određeni način najavljuje sveti dan novoga i konačnoga Saveza. Sama tema »Božjega počinka« (usp. Post 2, 2) i počinka koji on daje narodu izlaska ulaskom u obećanu zemlju (usp. Izl 33, 14; Pnz 3, 20; 12,9; Jš 21, 44; Ps 95 [94], 11) u Novom se zavjetu čita u novom svjetlu, u svjetlu konačnoga »subotnjeg počinka« (Heb 4, 9), u koji je sam Krist ušao svojim uskrsnućem i u koji je pozvan ući Božji narod, ustrajavajući na putu sinovske poslušnosti (usp. Heb 4, 3–16). Nužno je, dakle, ponovno čitati veliku stranicu stvaranja i produbiti teologiju »subote« da uđemo u puno razumijevanje nedjelje.

»U početku stvori Bog nebo i zemlju« (Post 1, 1)

9. Pjesnički stil izvješća o stvaranju u Knjizi Postanka jasno ističe čovjekovo čuđenje pred neizmjerljivošću stvorenog i osjećaj divljenja koji odatle proizlazi prema Onome koji je iz ničega sve stvorio. Ta stranica ima snažno vjersko značenje, ona je hvalospjev Stvoritelju svemira, opisanim kao jedinim Gospodinom nasuprot stalnim napastima divinizacije samoga svijeta; to je istodobno hvalospjev dobroti stvorenoga, u cijelosti oblikovanoga moćnom i milosrdnom Božjom rukom.

»I vidje Bog da je dobro« (Post 1, 10. 12, itd.). Taj 'pripjev' koji dijeli izvješće *baca pozitivno svjetlo na sve sastavnice svemira*, omogućujući istodobno nazreti tajnu za njegovo pravilno razumijevanje i za njegovu moguću obnovu: svijet je dobar u onoj mjeri u kojoj ostaje usidren u svome izvorištu i nakon što ga je grijeh nagrdio ponovno postaje dobar ako se, uz pomoć milosti, vrati Onome koji ga je stvorio. Ta se dijalektika očito izravno ne odnosi na neživi svijet i životinje, već na ljudska bića kojima je podijeljen neusporedivi dar, ali i rizik slobode. Biblija, odmah nakon izvješća o stvaranju, upravo naglašava dramatičnu suprotnost između

veličine čovjeka, stvorena na sliku i sličnost Božju, i njegova pada koji u svijetu otvara mračnu povijest grijeha i smrti (usp. *Post* 3).

10. Izišao iz Božjih ruku takav kakav je, svemir nosi biljeg njegove dobrote. Taj je svijet lijep, dostojan da mu se divi i u njemu uživa, ali također određen da se dalje obrađuje i razvija. »Dovršavanje« Božjega djela otvara svijet čovjekovu radu. »*I sedmoga dana Bog dovrši svoje djelo koje učini*« (*Post* 2, 2). Pomoću tog antropomorfnog pozivanja na božanski »rad« Biblija ne samo da nam ukazuje na otajstveni odnos između Stvoritelja i stvorenog svijeta, nego također osvjetljava čovjekovu zadaću u svijetu. Božji »rad« je na neki način primjer čovjeku. Čovjek naime nije samo pozvan udomiti se u svijetu već i »izgrađivati« svijet, postajući tako Božjim »suradnikom«. Prva poglavlja Knjige Postanka, kako sam napisao u enciklici *Laborem exercens*, tvore u određenom smislu prvo »evanđelje rada«. (10) To je istina koju ističe i Drugi vatikanski sabor: »Čovjek, stvoren na sliku Božju, primio je nalog da sebi podloži zemlju sa svime što ona sadržava, da upravlja svijetom u pravednosti i svetosti te da priznajući Boga stvoriteljem svega k njemu upravi sebe i sveukupnu stvarnost, da time što su sve stvari podvrgnute čovjeku bude ime Božje slavljeno po svoj zemlji.« (11)

Upečatljiv razvoj znanosti, tehnike i kulture u svojim različitim izričajima – uvijek sve brži, pa čak i vrtoglavi razvoj – plod je, u povijesti svijeta, poslanja kojim je Bog povjerio muškarcu i ženi zadaću i odgovornost da napuče zemlju i da je radom sebi podlože obdržavajući njegov zakon.

»Šabbat«: Stvoriteljev radosni počinak

11. Ako je, na prvoj stranici Knjige Postanka, Božji »rad« primjer čovjeku, to je jednako tako i »počinak«: »*I počinu u sedmi dan od svega djela koje učini*« (*Post* 2, 2). I ovdje se nalazimo pred antropomorfizmom koji je bogat plodonosnom porukom.

Božji »počinak« ne može biti tumačen tek kao svojevrsna Božja »neaktivnost«. Stvoriteljev čin na kojemu počiva svijet zapravo je dio njegove trajne naravi i Bog nikada ne prestaje djelovati, kako to sam Isus nastoji podsjetiti upravo u odnosu prema zapovijedi o suboti: »Otac moj sve do sada radi pa i ja radim« (*Iv* 5, 17). Božji počinak sedmoga dana ne upućuje na nekog neaktivnog Boga, nego ističe puninu dovršenoga ostvarenja i gotovo da izražava Božju stanku pred »veoma dobrim« djelom (*Post* 1, 31) proizašlim iz njegovih ruku, kako bi na njega uputio *pogled pun radosnoga zadovoljstva*: to je »kontemplativni« pogled koji nije više usmjeren prema novim ostvarenjima, već prije svega prema uživanju u ljepoti onoga što je ostvareno; pogled upravljen na sve stvoreno, ali osobito na čovjeka, vrhunac stvaranja. To je pogled u kojemu se na neki način može već naslutiti »zaručnička« dinamika odnosa koji Bog želi uspostaviti sa stvorenjem, stvorenim na njegovu sliku, pozivajući ga da se zauzme u savezu ljubavi. To je ono što će on, u perspektivi spasenja ponuđenog cijelomu čovječanstvu, postupno ostvarivati po spasenjskomu savezu uspostavljenom s Izraelom i dovršenom u Kristu. Upravo će

utjelovljena Riječ, eshatološkim darom Duha Svetoga i ustanovljenjem Crkve kao njezina tijela i zaručnice, proširiti ponudu milosrđa i Očeve ljubavi na cijelo čovječanstvo.

12. U Stvoriteljevu naumu postoji određena razlika, ali i prisna veza, između reda stvaranja i reda spasenja. To naglašava već i Stari zavjet kada zapovijed koja se odnosi na »šabbat« dovodi u vezu ne samo s tajanstvenim Božjim »počinkom« nakon danâ stvarateljskoga djelovanja (usp. *Izl* 20, 8–11), već i sa spasenjem koje Bog nudi Izraelu *u oslobođenju iz egipatskoga ropstva* (usp. *Pnz* 5, 12–15). Bog koji se odmara sedmi dan radujući se stvaranju isti je onaj koji očituje svoju slavu, oslobađajući svoju djecu od faraonova tlačenja. I u jednom i u drugom slučaju moglo bi se reći, prema slici koja je tako draga prorocima, da se *objavljuje kao zaručnik pred zaručnicom* (usp. *Hoš* 2, 16–24; *Jer* 2, 2; *Iz* 54, 4–8).

Da bismo doprijeli do same srži »šabbata«, Božjega »počinka«, kako to sugeriraju neki elementi same židovske predaje, (12) potrebno je shvatiti snagu zaručništva koja, kako u Starom tako i u Novom zavjetu, označuje odnos između Boga i njegova naroda. Tu snagu primjericice izražava ovaj divni Hošein tekst: »U onaj dan učinit ću za njih savez sa životinjama u polju, s pticama nebeskim i gmazovima zemaljskim; luk, mač i boj istrijebit ću iz zemlje da mirno u njoj počiva. Zaručit ću te sebi dovijeka; zaručit ću te u pravdi i u pravu, u nježnosti i u ljubavi« (2, 20–22).

»I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti ga« (Post 2, 3)

13. Zapovijed o suboti, koja u prvome savezu pripravlja nedjelju novoga i vječnoga saveza, ukorijenjena je, dakle, u dubini Božjeg nauma. Upravo zbog toga nije smještena pokraj čisto obrednih uredbi, kao što je to slučaj s brojnim drugim propisima, nego unutar Dekaloga, »deset riječi« koje označavaju stupove moralnoga života, općenito upisanog u ljudsko srce. Shvaćajući tu zapovijed unutar obzora temeljnih etičkih ustrojstava, Izrael, a potom i Crkva, pokazuju da je nisu poimali kao jednostavnu odredbu vjerske stege u zajednici, nego kao *ustrojstveni i neophodno potreban izraz odnosa s Bogom* koji naviješta i predlaže biblijska objava. Upravo u tom smislu kršćani danas ponovno otkrivaju tu zapovijed. Iako se ona prirodno podudara s ljudskom potrebom za odmorom, ipak se treba uteći vjeri, kako bi se otkrio njezin duboki smisao i kako bi se izbjegla opasnost da se ona banalizira i izda.

14. Dan počinka je, dakle, prije svega zato jer je dan koji je od Boga »blagoslovljen« i »posvećen«, odnosno odijeljen od ostalih dana da, među svima, bude »dan Gospodnji«.

Da bi se u potpunosti shvatio smisao toga »posvećenja« subote u prvome biblijskom izvješću o stvaranju, potrebno je tekst promatrati u njegovoj cjelini, iz čega jasno proizlazi kako svaka zbilja, bez izuzetka, treba biti ponovno vraćena Bogu. Vrijeme i prostor pripadaju njemu. On nije Bog samo jednoga dana, već Bog svih čovjekovih dana.

Ako dakle on »posvećuje« sedmi dan posebnim blagoslovom i od njega čini »svoj dan« na najizvrsniji način, to se mora shvatiti upravo u dubokoj dinamici dijaloga saveza, štoviše zaručnickoga dijaloga. To je dijalog ljubavi koji ne poznaje prekide, a koji ipak nije monoton: razvija se korištenjem različitih oblika ljubavi, od običnih i neizravnih očitovanja do onih snažnijih koje riječi Svetoga pisma i svjedočanstva tolikih mistika ne strahuju opisati slikama preuzetim iz iskustva bračne ljubavi.

15. Upravo cijeli čovjekov život i svo njegovo vrijeme moraju biti življeni kao hvala i zahvaljivanje Stvoritelju. Međutim, čovjekov odnos prema Bogu *zahtijeva također trenutke izričite molitve* u kojoj taj odnos postaje snažni dijalog koji zahvaća sva obilježja osobe. »Dan Gospodnji« je na najizvrsniji način dan toga odnosa u kojemu čovjek Bogu uzdiže svoj pjev, postajući glasom svega stvorenoga.

Upravo zbog toga taj je dan i *dan počinka*. Prekid ritma koji je zbog poslova često umarajući, dojmljivim jezikom »novosti« i »odvajanja« izriče priznavanje vlastite ovisnosti i ovisnosti svemira o Bogu. *Sve je od Boga!* Dan Gospodnji uvijek iznova potvrđuje to načelo. »Subota« se stoga na sugestivan način tumačila kao razlikovna sastojnica u onoj vrsti »svete arhitekture« vremena koja obilježava biblijsku objavu.⁽¹³⁾ Ona prisjeća da *Bogu pripadaju svemir i povijest* te se čovjek ne može posvetiti svom djelu Božjega suradnika u svijetu, bez stalnog posvješćivanja te istine.

»Spomenuti se« da bi se »svetkovalo«

16. Zapovijed iz Dekaloga kojom Bog nalaže poštivanje subote u knjizi Izlaska ima karakteristični izričaj: »Spomeni se da svetkuješ dan subotni« (20, 8). Malo dalje, nadahnuti tekst iznosi opravdanje za to pozivajući se na Božje djelo stvaranja: »Tà i Gospodin je šest dana stvarao nebo, zemlju i more i sve što je u njima, a sedmoga je dana počinuo. Stoga je Gospodin blagoslovio i posvetio dan subotni« (r. 11). Prije samoga naloga da nešto čini, zapovijed govori da se nečega treba *spomenuti*. Poziva da se probudi spomen na veliko i temeljno Božje djelo – stvaranje. Spomen mora nadahnjivati cjelokupni vjerski život čovjeka, kako bi se potom stopio u dan u kojemu je čovjek pozvan *počinuti*. Na taj način počinak poprima tipičnu vrijednost svetoga: vjernik je pozvan počinuti ne samo *kao* što je Bog počinuo već i počinuti *u* Gospodinu vraćajući mu cjelokupno stvaranje hvalom, zahvaljivanjem, djetinjom predanošću i zaručničkim prijateljstvom.

17. Tema »sjećanja« i »spomena« na čudesna Božja djela, u odnosu prema subotnjemu počinku, javlja se također u tekstu Ponovljenoga zakona (5, 12–15) gdje temelj zapovijedi nije toliko smješten unutar djela stvaranja koliko unutar oslobođenja koje je Bog ostvario u Izlasku: »Sjeti se da si i ti bio rob u zemlji egipatskoj i da te odande izbavio Gospodin, Bog tvoj, rukom jakom i ispruženom mišicom. Zato ti je zapovjedio Gospodin, Bog tvoj, da održiš dan subotni« (Pnz 5, 15).

Taj izričaj upotpunjuje prethodni. Promatrani zajedno, objavljuju smisao »dana Gospodnjega« unutar jedne jedinstvene perspektive teologije stvaranja i spasenja. Sadržaj zapovijedi nije, dakle, poglavito bilo kakav *prekid rada, već slavljenje* čudesnih djela Božjih.

U onoj mjeri u kojoj je taj »spomen«, *pun zahvalnosti i hvale Bogu, živ, u* tolikoj mjeri čovjekov počinak u dan Gospodnji poprima svoje puno značenje. Njime čovjek ulazi u prostor Božjega »počinka« i u njemu duboko sudjeluje, postajući tako sposoban iskusiti tračak one radosti koju je iskusio sam Stvoritelj nakon stvaranja, vidjevši da sve što je učinio »bijaše veoma dobro« (*Post 1, 31*).

Od subote do nedjelje

18. Zbog te bitne ovisnosti treće zapovijedi o spomenu na Božja spasenjska djela, kršćani su, shvaćajući izvornost novoga i konačnoga vremena započetoga u Kristu, kao blagdan prihvatili prvi dan nakon subote, jer je toga dana Gospodin uskrsnuo. Kristovo vazmeno otajstvo uistinu tvori punu objavu otajstva početka, vrhunac povijesti spasenja i predokus eshatološkoga dovršenja svijeta. To što je Bog učinio u stvaranju i što je za svoj narod ostvario u Izlasku, dovršeno je u Kristovoj smrti i uskrsnuću, premda će svoj konačni izrič aj imati tek u *paruziji*, Kristovim dolaskom u slavi. U Kristu se ostvaruje u punini »duhovni« smisao subote, kako to ističe sveti Grgur Veliki: »Istinskom subotom smatramo našega Otkupitelja, našega Gospodina Isusa Krista.«(14) Zbog toga je radost kojom Bog prve subote čovječanstva razmatra stvaranje ni iz čega već izražena onom radošću kojom Krist odsijeva na nedjelju Uskrsnuća pred svojim učenicima, donoseći dar mira i Duha (usp. *Iv 20, 19– 3*). U vazmenom je otajstvu čovjek, a s njim i cjelokupno stvorenje, koje »zajedno uzdiše i muči se u porođajnim bolima sve do sada« (*Rim 8, 22*), upoznao svoj novi »izlazak« prema slobodi djece Božje koja, s Kristom, mogu klicati: »Abba! Oče!« (*Rim 8, 15; Gal 4, 6*). U svjetlu toga otajstva smisao starozavjetne zapovijedi o danu Gospodnjem preuzet je, nadopunjen i u potpunosti objavljen u slavi koja blista na licu Krista uskrsloga (usp. *2 Kor 4, 6*). Od »subote« se prelazi na »prvi dan nakon subote«, od sedmoga na prvi dan: *dies Domini* postaje *dies Christi!*

DRUGO POGLAVLJE

DIES CHRISTI

DAN GOSPODINA USKRSLOGA I DARA DUHA SVETOGA

Tjedni Vazam

19. »Mi nedjelju slavimo zbog prečasnoga uskrsnuća Gospodina našega Isusa Krista, ne samo na Uskrs, već unutar svakoga tjednog ciklusa.« Tako je, početkom V. stoljeća, pisao papa Inocent I.(15) svjedočeći o već

ustaljenoj praksi koja se počela razvijati već od prvih godina nakon Gospodinova uskrsnuća. Sveti Bazilije govori o »svetoj nedjelji, počašćenoj Gospodinovim uskrsnućem, prvini svih ostalih dana«. (16) Sveti Augustin nedjelju naziva »sakramentom Vazma«. (17)

Tu prisnu povezanost nedjelje s Gospodinovim uskrsnućem snažno ističu sve Crkve, kako na Zapadu tako i na Istoku. U tradiciji Istočnih Crkava – na poseban način – svaka je nedjelja *anastàsimos hêméra*, dan uskrsnuća, (18) i upravo zbog toga svog značenja ona je središte cijeloga bogoslužja.

U svjetlu te neprekinute i sveopće predaje jasno se vidi da, koliko god dan Gospodnji imao ukorijenjenje – kako je rečeno – u samom djelu stvaranja i još izravnije u otajstvu biblijskoga Božjeg »počinka«, treba se posebno pozvati na Kristovo uskrsnuće da bi se shvatilo njegovo puno značenje. To je ono što se događa u kršćanskoj nedjelji, koja svakoga tjedna ponovno poziva kršćane da promišljaju i žive vazmeni događaj iz kojega provire spasenje svijeta.

20. Prema složnomu svjedočanstvu evanđeljâ, uskrsnuće Isusa Krista od mrtvih dogodilo se »prvog dana nakon subote« (Mk 16, 2. 9; Lk 24, 1; Iv 20, 1). Toga istog dana Uskrsli se ukazao dvojici učenika na putu u Emaus (usp. Lk 24, 13–35) te jedanaestorici zajedno okupljenih apostola (usp. Lk 24, 36; Iv 20, 19). Osam dana poslije – kako svjedoči Ivanovo evanđelje (usp. 20, 26) – učenici su se ponovno okupili, kada im se Isus ukazao pokazujući znakove svoje muke, te ga je Toma prepoznao. Bila je nedjelja i na dan Pedesetnice, prvi dan osmoga tjedna nakon židovske Pashe (usp. Dj 2, 1), kada se izlivanjem Duha Svetoga ostvarilo obećanje koje je Isus dao apostolima nakon uskrsnuća (usp. Lk 24, 49; Dj 1, 4–5). Bijaše to i dan prvoga navještaja i prvih krštenja: Petar je okupljenom mnoštvu navijestao da je Krist uskrsnuo i »oni prigriše riječ njegovu i krstiše se« (Dj 2, 41). Bijaše to očitovanje Crkve, objavljene kao narod u koji se, bez ikakve razlike, ujedinjuju raspršena Božja djeca.

Prvi dan u tjednu

21. Na tom je temelju, već od apostolskih vremena, »prvi dan nakon subote«, prvi dan u tjednu, počeo obilježavati sam ritam života Kristovih učenika (usp. 1 Kor 16, 2). »Prvi dan nakon subote« bio je i onaj dan u koji su se sabrali vjernici iz Troade, kako bi »lomili kruh« kada im je Pavao održao oprostajni govor i čudesno oživio mladića Eutiha (usp. Dj 20, 7–12). Knjiga Otkrivenja svjedoči o običaju da se prvi dan u tjednu naziva »dan Gospodnji« (1, 10). Već će tada to biti jedna od značajki koja je kršćane razlikovala od okolnoga svijeta. To već na početku drugoga stoljeća bilježi upravitelj Bitinije Plinije Mlađi, bilježeći da su se kršćani običavali »sastati određenoga dana prije izlaska sunca i pjevati hvalospjev Kristu kao bogu«. (19) Uistinu, kada su kršćani rekli »dan Gospodnji«, tomu su izrazu pridavali puninu smisla koja proizlazi iz vazmene poruke: »Isus Krist jest Gospodin« (Fil 2, 11; usp. Dj 2, 36; 1 Kor 12, 3). Time se Kristu priznavao isti naslov kojim su Sedamdesetorica, u starozavjetnoj objavi, prevodili Božje ime JHWH, koje nije bilo dopušteno izgovoriti.

22. U tim prvim vremenima Crkve tjedni ritam danâ nije bio općenito poznat u krajevima u kojima se širilo evanđelje, a ni blagdani grčkoga i rimskoga kalendara nisu se podudarali s kršćanskom nedjeljom. Kršćanima je stoga obdržavanje dana Gospodnjega s njegovim stalnim tjednim obilježjem predstavljalo znatnu poteškoću. Time se objašnjava zašto su vjernici bili prisiljeni okupljati se prije izlaska sunca.(20) Ipak, nametnula se vjernost tjednomu ritmu, budući da je utemeljena na Novom zavjetu i povezana sa starozavjetnom objavom. To rado ističu apologeti i crkveni oci u svojim spisima i u svojem naviještanju. Vazmeno se otajstvo rasvjetljavalo onim tekstovima Svetoga pisma koje, prema svjedočenju sv. Luke (usp. 24, 27. 44-47), mora da je sam Krist protumačio učenicima. U svjetlu tih tekstova slavlje dana uskrsnuća poprimilo je doktrinarnu i simboličku vrijednost koja je sposobna izraziti svu novost kršćanskoga otajstva.

Postupno odjeljivanje od subote

23. Upravo tu novost ponavljano naglašava kateheza prvih stoljeća, koja je nastojala protumačiti nedjelju u odnosu prema židovskoj suboti. Za Židove je uz subotu bila vezana obveza okupljanja u sinagogi te počinak propisan Zakonom. Apostoli, osobito sveti Pavao, nastavili su u početku pohađati sinagogu da bi u njoj mogli naviještati Isusa Krista, tumačeći »proročke riječi što se čitaju svake subote« (usp. *Dj* 13, 27). U nekim se zajednicama istodobno moglo primijetiti i obdržavanje subote i slavljenje nedjelje. Uskoro su se ipak na sve jasniji način počela razlikovati ta dva dana, posebice zato da bi se reagiralo na uporno nastojanje onih kršćana koji su, potječući iz židovstva, bili skloni čuvanju obvezâ staroga Zakona. Sveti Ignacije Antiohijski piše: »Ako su oni koji su živjeli u starom poretku stvari došli do nove nade, ne obdržavajući više subotu, već živeći prema danu Gospodnjemu, danu u kojemu se naš život rodio po Gospodinu i po njegovoj smrti [...] otajstvo od kojega smo primili vjeru i u kojemu ustrajavamo da bismo bili učenici Krista, našega jedinog Učitelja, kako bismo mogli živjeti bez njega, bez onoga koga i proroci, kao njegovi učenici u Duhu, iščekivahu kao učitelja?«(21) A sveti Augustin piše: »Stoga je i Gospodin svojim pečatom opečatio svoj dan, treći dan nakon muke. Ipak, taj je dan u tjednomu ciklusu osmi dan nakon sedmoga, tj. nakon subote, i prvi u tjednu.«(22) Razlikovanje nedjelje od židovske subote sve se više utvrđuje u crkvenoj svijesti, međutim u određenim povijesnim razdobljima, zbog prevelikoga naglašavanja obveze blagdanskoga počinka, pojavljuje se određena težnja »šabatizacije« dana Gospodnjega. Nisu nadalje nedostajali kršćanski krugovi u kojima su subota i nedjelja promatrani kao »dva bratska dana«.(23)

Dan novoga stvaranja

24. Uspoređivanje kršćanske nedjelje sa subotom, kako je predstavljena u Starome zavjetu, pobudilo je također izuzetno važna teološka razmišljanja. Osobito je istaknuta jedinstvena povezanost između uskrsnuća i stvaranja. U kršćanskomu razmišljanju došlo je do spontanoga povezivanja uskrsnuća, koje se dogodilo »prvoga dana nakon subote«, s prvim danom

kozmičkoga tjedna (usp. *Post* 1, 1-2. 4), prema kojemu Knjiga Postanka odbrojava tijekom stvaranja: s danom stvaranja svjetla (usp. 1, 3-5). Ta je veza pozivala na shvaćanje uskrsnuća kao početka novoga stvaranja gdje proslavljeni Krist predstavlja njegovu prvinu, budući da je »Prvorođenac svakoga stvorenja« (*Kol* 1, 15) i »Prvorođenac od mrtvih« (*Kol* 1, 18).

25. Nedjelja je uistinu dan kada je kršćanin, više negoli bilo kojeg drugog dana, pozvan spominjati se spasenja koje mu je dano na krštenju i koje ga je učinilo novim čovjekom u Kristu. »S njime ste suukopani u krštenju, u njemu ste i suoskršli po vjeri u snagu Boga koji ga uskrisi od mrtvih« (*Kol* 2, 12; usp. *Rim* 6, 4-6). Liturgija ističe tu krsnu dimenziju nedjelje bilo pozivom na slavljenje krštenjâ – osim za vrijeme vazmenoga bdjenja također na taj dan u tjednu »u kojemu se Crkva spominje Gospodinova uskrsnuća«(24) – bilo predlažući, kao prikladni pokornički obred na početku misnoga slavlja, škropljenje blagoslovljenom vodom koje priziva upravo na krsni događaj u kojemu se rađa svaki kršćanski život.(25)

Osmi dan - slika vječnosti

26. S druge strane, činjenica da je subota sedmi dan u tjednu dovela je do promatranja dana Gospodnjega u svjetlu – crkvenim ocima veoma dragoga – komplementarnog simbolizma: nedjelja, osim što je prvi dan, također je »osmi dan«, tj. on je u odnosu prema tjednoj izmjeni dana smješten u jedinstven i transcendentni položaj koji priziva ne samo početak vremena već i njegov završetak u »budućem vijeku«. Sveti Bazilije tumači da nedjelja znači uistinu jedinstven dan koji će uslijediti nakon ovoga vremena, dan bez kraja koji neće poznavati ni večeri ni jutra, neprolazni svijet koji neće moći ostarjeti; nedjelja je neprestani navještaj života bez kraja koji ponovno oživljava nadu kršćanâ i koji ih bodri na njihovu putu. (26) U perspektivi posljednjega dana koji će u potpunosti obistiniti anticipirajući simbolizam subote, sveti Augustin zaključuje svoje Ispovijesti govoreći o *eshatonu* kao o »miru počinka, subotnjem miru, miru bez večeri«.(27) Slavljenje nedjelje, »prvoga« i ujedno »osmoga« dana, usmjeruje kršćanina prema cilju vječnoga života.(28)

Dan Krista-svjetla

27. U tom kristocentričnom gledištu vidi se još jedna simbolička vrijednost koju su vjerničko razmišljanje i pastoralna praksa pridali danu Gospodnjem. Pozorni pastoralni uvid predložio je Crkvi da po nedjelji kristijanizira obilježje »dana sunca«, izraz kojim su Rimljani nazivali taj dan i koji se još uvijek pojavljuje u nekim suvremenim jezicima,(29) udaljujući vjernike od zavođenja onih obredâ koji su sunce štovali kao božanstvo te usmjerujući slavlje toga dana Kristu, pravom »suncu« čovječanstva. Sveti Justin, pišući poganima, koristi tadašnju uobičajenu terminologiju, kako bi istaknuo da su se kršćani okupljali »na dan zvan sunčevim«,(30) međutim pozivanje na taj izraz ima za vjernike novi, potpuno evanđeoski smisao. (31) Krist je svjetlo svijeta (usp. *Iv* 9, 5; usp. također 1, 4- . 9), a spomendan njegova uskrsnuća, u tjednom tijeku vremena, vječni je odsjaj te epifanije njegove slave. Tema nedjelje kao dana obasjanog pobjedom

Krista uskrsloga ima svoje mjesto u liturgiji časova(32) i osobito je istaknuta u noćnomu bdjenju koje, u istočnim liturgijama, pripravlja i uvodi u nedjelju. Okupljajući se na taj dan, Crkva iz naraštaja u naraštaj prisvaja Zaharijinu zadivljenost kada upravlja svoj pogled prema Kristu navješćujući ga kao »Mlado sunce s visine koje obasjava one što sjede u tmuni i sjeni smrtnoj« (usp. *Lk 1, 78-79*), i kada treperi onom istom radošću koju je osjetio Šimun kada je primio u naručje božansko Djetešce koje je došlo kao »svjetlost na prosvjetljenje narodâ« (*Lk 2, 32*).

Dan dara Duha Svetoga

28. Dan svjetla, nedjelja, mogao bi se, u odnosu prema Duhu Svetomu, nazvati i danom »ognja«. Kristovo svjetlo uistinu je prisno povezano s »ognjem« Duha i obje slike pokazuju smisao kršćanske nedjelje. (33) Ukazujući se apostolima uvečer uskrsnoga dana, Isus dahnu u njih i reče: »Primate Duha Svetoga. Kojima otpustite grijehe, otpuštaju im se; kojima zadržite, zadržani su im« (*Iv 20, 22. 23*). Izlijevanje Duha Svetoga bio je veliki dar Uskrsloga njegovim učenicima na nedjelju Uskrsa. Bila je također nedjelja kada je, pedeset dana nakon uskrsnuća, Duh sišao s neba u moći poput »silnoga vjetra« i »ognjenih jezika« (*Dj 2, 3*) na apostole okupljene s Marijom. Duhovi nisu samo izvorni događaj, već otajstvo koje neprestano nadahnjuje Crkvu.(34) Ako taj događaj ima svoje snažno liturgijsko vrijeme u godišnjemu slavljenju kojim se zaključuje »velika nedjelja«, (35) zbog svoje duboke povezanosti s uskrsnim otajstvom, on ostaje upisan također u duboki smisao svake nedjelje. Tako »tjedni Uskrs« na neki način postaje »tjednom Pedesetnicom« u kojoj kršćani ponovno proživljavaju radosno iskustvo susreta apostola s Uskrsnim dopuštajući da ih oživi dah njegova Duha.

Dan vjere

29. Zbog svih tih obilježja koja je označavaju, nedjelja je *dan vjere* u pravomu smislu te riječi. U njemu Duh Sveti, živi »spomen« Crkve (usp. *Iv 14, 26*), od prvoga ukazanja Uskrsloga stvara događaj koji se obnavlja u »danas« svakoga od učenika Kristovih. Pred njim se, u nedjeljnoj zajednici, vjernici osjećaju pozvanima poput Tome apostola: »Prinesi prst ovamo i pogledaj mi ruke! Prinesi ruku i stavi je u moj bok i ne budi nevjeran nego vjeran« (*Iv 20, 27*). Da, nedjelja je dan vjere. To naglašava i činjenica da nedjeljna euharistijska liturgija, kao uostalom i liturgija svetkovinâ, predviđa ispovijest vjere. »Vjerovanje«, recitirano ili pjevano, očituje krsni i uskrsni značaj nedjelje, te od nje čini dan u kojemu krštenik, na osobit način, obnavlja vlastitu privrženost Kristu i njegovu Evandelju u živoj svijesti o krsnim obećanjima. Prihvaćaju}i Riječ i primajući Tijelo Gospodinovo razmatra o uskrsnomu Isusu, prisutnomu u »svetim znakovima« i zajedno s apostolom Tomom ispovijeda: »Gospodin moj i Bog moj!« (*Iv 20, 28*).

Dan kojega se ne može odreći!

30. Razumije se stoga zašto se identitet toga dana, i u kontekstu poteškoća našega doba, mora očuvati i biti nadasve duboko življen. Jedan istočni pisac s početka III. stoljeća izvješćuje da su vjernici već u to vrijeme u svim krajevima redovito svetkovali nedjelju.(36) Spontana je praksa potom postala pravno potvrđen propis: dan Gospodnji otkucavao je dvijetisućljetnu povijest Crkve. Kako se može pomisliti da neće nastaviti označavati i njezinu budućnost? Problemi koji, u naše doba, mogu otežati praksu svetkovanja nedjelje nailaze na Crkvu koja je osjetljiva i majčinski pozorna prema uvjetima u kojima žive njezina djeca. Ona se osobito osjeća pozvanom na novo katehetsko i pastoralno zauzimanje kako nitko od njih, u normalnim životnim uvjetima, ne bi bio lišen obilja milosti koje slavljenje dana Gospodnjega nosi sa sobom. U istomu duhu, zauzimajući stav glede moguće obnove crkvenoga kalendara u odnosu prema različitim sustavima građanskoga kalendara, Drugi vatikanski sabor priopćuje da se Crkva »ne protivi samo onim (sustavima) koji čuvaju i osiguravaju tjedan od sedam dana s nedjeljom«. (37) Na pragu trećega tisućljeća slavljenje kršćanske nedjelje, zbog značenjâ koja pobuđuje i obilježja koje sadrži u odnosu prema samim temeljima vjere, ostaje odlučujućim čimbenikom kršćanskoga identiteta.

TREĆE POGLAVLJE

DIES ECCLESIAE

EUHARISTIJSKO OKUPLJANJE - SRCE NEDJELJE

Prisutnost Uskrsloga

31. »Ja sam s vama u sve dane - do svršetka svijeta « (*Mt 28, 20*). To Kristovo obećanje ne prestaje odjekivati u Crkvi koja u njemu pronalazi plodonosnu tajnu svoga života i izvor svoje nade. Ako je nedjelja dan uskrsnuća ona nije samo spomen nekog događaja iz prošlosti; ona je slavlje žive prisutnosti Uskrsloga među svojimima.

Kako bi ta nazočnost bila naviještena i življena na prikladan način, nije dovoljno da Kristovi učenici mole pojedinačno i u svojoj se nutrini, u skrivenosti srca, spominju Kristove smrti i uskrsnuća. Uistinu, oni koji su primili krsnu milost nisu spašeni samo kao pojedinci već kao udovi mističnoga Tijela i kao dio Božjega naroda.(38) Stoga je važno da se okupljaju, kako bi u potpunosti izrazili sam identitet Crkve - *ekklesía* - zajednice koju je sazvaio uskrsnuli Gospodin koji je dao svoj život »da raspršene sinove Božje skupi u jedno« (*Iv 11, 52*). Oni su postali »jedno« u Kristu (usp. *Gal 3, 28*) po daru Duha. To se jedinstvo očituje na izvanjski način kada se kršćani okupljaju: tada oživljuju svijest i svjedoče svijetu da su narod otkupljenih, sastavljen od »ljudi iz svakoga plemena i jezika, puka i naroda« (*Otk 5, 9*). U zboru Kristovih učenika ovjekovječuje se u vremenu slika prve kršćanske zajednice koju je na primjeren način opisao Luka u

Djelima apostolskim kada izvješćuje da prvi kršćani »bijahu postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama « (2, 42).

Euharistijska zajednica

32. Ta stvarnost crkvenog života u Euharistiji ima ne samo osobitu izražajnu snagu već i u određenom smislu »izvorište«. (39) Euharistija hrani i oblikuje Crkvu: »Budući da je jedan kruh, jedno smo tijelo mi mnogi; ta svi smo dionici jednoga kruha!« (1 Kor 10, 17). Zbog toga svog životnog odnosa sa sakramentom Tijela i Krvi Gospodnje, otajstvo se Crkve na najuzvišeniji način naviješta, kuša i živi u euharistiji. (40)

Unutarnja crkvena dimenzija euharistije ostvaruje se svaki put kada biva slavljena. No još se većim pravom izražava onoga dana kada je cijela zajednica okupljena kako bi vršila spomen-čin uskrsnuća Gospodinova. Na znakovit način Katekizam Katoličke Crkve uči da je »nedjeljno slavlje Dana i Euharistije Gospodnje u središtu života Crkve«. (41)

33. Upravo u nedjeljnoj misi kršćani na osobito intenzivan način ponovno žive iskustvo apostola koje su doživjeli na Uskrs uvečer kada im se okupljenima zajedno ukazao Uskrsli (usp. Iv 20, 19). U toj maloj jezgri učenika, prvini Crkve, bijaše na neki način nazočan narod Božji svih vremena. Njihovim svjedočanstvom svim naraštajima vjernika odjekuje Kristov pozdrav, bogat darom mesijanskoga mira, stečenoga njegovom krvlju i prinešena zajedno s njegovim Duhom: »Mir vama!« U Kristovu ponovnom dolasku među njih »nakon osam dana« (Iv 20, 26) može se razabrati korijen običaja kršćanske zajednice da se okuplja svakoga osmog dana, na »dan Gospodnji« ili nedjelju, da ispovjedi vjeru u njegovo uskrsnuće i da primi plodove blaženstva koje je on obećao: »Blaženi koji ne vidješe, a vjeruju« (Iv 20, 29). Ta duboka povezanost između ukazanja Uskrsloga i euharistije naznačena je u izvješću Lukina evanđelja o dva učenika na putu u Emaus kojima se sam Krist pridružio, vodeći ih prema razumijevanju Riječi te na kraju sjedajući zajedno s njima za stol. Oni ga prepoznaše kada »uze kruh, izreče blagoslov, razlomi te im davaše« (24, 30). Isusove geste u tom izvješću iste su one koje je učinio na Posljednjoj večeri s jasnom aluzijom na »lomljenje kruha«, kako su prvi kršćani nazivali euharistiju.

Nedjeljna euharistija

34. Dakako da nedjeljna euharistija po sebi nema drukčiji ustroj od one koja se slavi bilo koji drugi dan niti je odvojiva od cjeline liturgijskoga i sakramentalnog života. Ona je po svojoj naravi očitovanje Crkve, (42) koje svoj najznačajniji izraz ima u okupljanju biskupijske zajednice u molitvi sa svojim pastirom: »Crkva se poglavito očituje u punom i djelatnom sudjelovanju svega svetog naroda Božjeg u istim liturgijskim slavljinama, a osobito u istoj euharistiji, u istoj molitvi, kod jednog oltara kojemu predsjeda biskup okružen svojim svećenstvom i služiteljima«. (43) Odnos prema biskupu i cijeloj crkvenoj zajednici srašten je sa svakim euharistijskim slavljem, bez obzira koji se dan u tjednu ono slavi, također

onda kada mu ne predsjedava biskup. To je izraženo spominjanjem biskupa u euharistijskoj molitvi.

Ipak, nedjeljna euharistija, s obvezom prisutnosti zajednice i posebnom svečanošću koja je razlikuje upravo zato što se slavi »na dan u kojem je Krist pobijedio smrt i učinio nas dionicima svoje besmrtnosti«(44) na osobito uzvišen način očituje vlastitu crkvenu dimenziju postavljajući se kao uzor ostalim euharistijskim slavljinama. Svaka zajednica, okupljajući sve svoje članove na »lomljenje kruha«, doživljava se kao mjesto u kojem se otajstvo Crkve ostvaruje na konkretni način. U samomu se slavlju zajednica otvara zajedništvu sa sveopćom Crkvom(45), moleći Oca da se spomene »Crkve širom svijeta« i da učini da ona raste u jedinstvu svih vjernika s Papom i pastirima pojedinih Crkvi sve do savršenstva ljubavi.

Dan Crkve

35. Na taj se način *dies Domini* očituje i kao *dies Ecclesiae*. Tako se može razumjeti zašto zajedničarska dimenzija nedjeljnoga slavlja na pastoralnom području mora biti osobito istaknuta. Kako sam jednom prigodom imao priliku podsjetiti, među brojnim djelovanjima neke župe »niti jedna nije toliko životna i izgrađujuća za zajednicu kao nedjeljna proslava dana Gospodnjega i njegove euharistije«.(46) U tom smislu Drugi vatikanski sabor poziva na nužnost nastojanja da »osjećaj župske zajednice bude živ, ponajprije u zajedničkomu slavljenju nedjeljne mise«. (47) U istomu smislu govore i kasnija liturgijska usmjerenja, zahtijevajući da nedjeljom i blagdanima euharistijska slavlja u ostalim crkvama i kapelama budu usklađena sa slavljem u župnoj crkvi, i to upravo stoga da bi se »potaknuo smisao crkvenoga zajedništva koje se na osobit način hrani i izražava u zajedničkome slavljenju nedjelje, bilo oko biskupa – posebice u stolnoj crkvi, bilo u župnoj zajednici, čiji pastir zastupa biskupa«.(48)

36. Nedjeljna zajednica vjernika je povlašteno mjesto jedinstva: tu se slavi *sacramentum unitatis* koji duboko obilježuje Crkvu, narod sabran »iz« i »u« jedinstvu Oca, Sina i Duha Svetoga.(49) U njoj kršćanske obitelji žive jedan od najboljih izraza svoga identiteta i svoje »službe« »kućnih Crkava« kada roditelji sa svojom djecom sudjeluju za istim stolom Riječi i Kruha života. (50) S tim se u svezi podsjeća da je osobito zadaća roditelja da odgajaju svoju djecu za sudjelovanje na nedjeljnom misnom slavlju, potpomognutih vjeroučiteljima koji se moraju pobrinuti da uvođenje u misu uključe u plan izgradnje povjerene im djece, objašnjavajući duboki razlog obvezatnosti te zapovijedi. Tome će također pridonijeti, kada postoje prikladne pogodnosti, slavljenje misa s djecom na različite načine koje predviđaju liturgijski propisi.(51)

Normalno je da se na nedjeljnim misama u župi kao »euharistijskoj zajednici«(52) nađu različite skupine, pokreti, udruge kao i same male redovničke zajednice koje su u njoj prisutne. To im omogućuje da iskuse ono što im je zajedničko, uz specifične duhovne putove koji ih opravdano obilježuju, u poslušnosti prosudbi crkvene vlasti.(53) Zbog toga nedjeljom,

danom zajednice, ne treba poticati misna slavlja manjih skupina: nije riječ samo o tome da se izbjegne da župna okupljanja ostanu bez nužne službe svećenika, već i da se učini tako da život i jedinstvo crkvene zajednice budu u potpunosti očuvani i promicani.(54) Brižnoj prosudbi pastira mjesnih Crkava pripada odobravanje mogućih i jasno ograničenih odstupanja u tome smjeru, imajući u vidu posebne odgojne i pastoralne zahtjeve i vodeći računa o dobru pojedinaca ili skupina te posebice o plodovima koji mogu iz toga proizići za cijelu kršćansku zajednicu.

Hodočasnički narod

37. U perspektivi hoda Crkve u vremenu odnos prema Kristovu uskrsnuću i njegovu tjednom svečanom spomenu pomažu prisjetiti se *hodočasničkoga značenja i eshatološke dimenzije Božjega naroda*. Crkva naime od nedjelje do nedjelje napreduje prema posljednjemu »danu Gospodnjemu«, prema nedjelji bez kraja. Zapravo, iščekivanje Kristova dolaska tvori dio samoga otajstva Crkve(55) i izranja u svakomu euharistijskom slavlju. Međutim, dan Gospodnji, sa svojim osobitim spomenom slave Krista uskrsnuloga, najsnažnije poziva buduću slavu njegova »povratka«. To od nedjelje čini dan u kojemu Crkva, jasnije očitujući svoje »zaručničko« obilježje, na neki način nagoviješta eshatološku zbilju nebeskoga Jeruzalema. Okupljajući svoju djecu u euharistijsku zajednicu i poučavajući ih u iščekivanju »božanskoga Zaručnika«, ona vrši neku vrstu »službe čežnje«, (56) u kojoj uživa predokus radosti novoga neba i nove zemlje kada će sveti grad, novi Jeruzalem, sići s neba, od Boga »opremljen kao zaručnica nakićena za svoga muža« (Otk 21, 2).

Dan nade

38. S toga gledišta, ako je nedjelja dan vjere ona nije ništa manje ni *dan kršćanske nade*. Sudjelovanje u »večeri Gospodnjoj« uistinu je predokus eshatološke »svadbene gozbe Jaganjčeve« (Otk 19, 9). Slaveći spomen-čin Krista, uskrsnuloga i uzašloga na nebo, kršćanska zajednica »iščekuje blaženu nadu: dolazak Spasitelja našega Isusa Krista«. (57) Življena i hranjena tim intenzivnim tjednim ritmom, kršćanska nada postaje kvasac i svjetlo same ljudske nade. Zbog toga se u »sveopćoj« molitvi skupljaju potrebe ne samo kršćanske zajednice već i čitavoga čovječanstva; Crkva, okupljena na euharistijskomu slavlju, na taj način svjedoči svijetu da čini svojima »radosti i nade, žalosti i tjeskobe ljudi našega vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe«. (58) Nadalje, stavljajući krunu nedjeljnim euharistijskim prinosom na svjedočanstvo koje, u svim danima u tjednu njezina djeca, zauzeta u različitim poslovima i životnim zadaćama, nastoje ponuditi naviještanjem evanđelja i djelatnom ljubavlju, Crkva na jasniji način očituje svoju bit »sakramentalnoga znaka i oruđa dubokoga jedinstva s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda«. (59)

Stol Riječi

39. U nedjeljnoj zajednici, kao uostalom u svakom euharistijskom slavlju, susret s Uskrslim događa se po sudjelovanju na dva stola – stola Božje

riječi i Kruha života. Prvi nastavlja pružati ono razumijevanje povijesti spasenja i osobito vazmenoga otajstva u koje je učenike uveo sam uskrsli Isus: on je onaj koji govori, jer je nazočan u svojoj riječi »kada se u Crkvi čita Sveto pismo«. (60) Za drugim se stolom ostvaruje zbiljska, supstancijalna i trajna nazočnost uskrsnuloga Gospodina spomen-činom njegove muke i uskrsnuća i prinosi se onaj kruh života koji je zalog buduće slave. Drugi vatikanski sabor prisjetio je da su »bogoslužje riječi i euharistijsko bogoslužje tako usko među sobom povezani da tvore jedan bogoštovni čin«. (61) Isti je Sabor također odredio da »se svestranije otvore biblijske riznice, tako da se kroz utvrđeni broj godina narodu pročita istaknutiji dio Svetoga pisma«. (62) Odredio je zatim da se na misama nedjeljom, kao i onima na zapovijedane blagdane, ne izostavlja homilija, osim zbog ozbiljnog razloga. (63) Te blagotvorne odredbe našle su svoj vjerni izraz u liturgijskoj obnovi o kojoj Pavao VI., komentirajući obilniju ponudu biblijskih čitanja za nedjelju i blagdane, piše: »Sve je to naloženo kako bi se u vjernicima sve više povećala 'ona glad za slušanjem riječi Gospodnje' (Am 7, 11) koja neka, vodstvom Duha Svetoga, potiče narod novoga saveza na savršeno jedinstvo Crkve«. (64)

40. Više od trideset godina nakon Sabora, dok razmišljamo o nedjeljnoj euharistiji, nužno je ispitati kako se naviješta Riječ Božja, kao i zbiljski rast u poznavanju i ljubavi prema Svetom pismu unutar Božjega naroda. (65) I jedno i drugo – i *slavlje* i *življeno iskustvo* – u prisnom su odnosu. S jedne strane, mogućnost koju Sabor nudi u vezi s naviještanjem Božje Riječi na vlastitom jeziku zajednice koja sudjeluje mora nas dovesti do toga da osjetimo »novu odgovornost« prema njoj, kako bi »već iz samog čitanja ili pjevanja zablistao osobit značaj svetoga teksta«. (66) S druge strane, pristoji se da, u srcu vjernika, slušanje naviještene Božje Riječi bude pripravljeno osobnim poznavanjem Pisma i, gdje je to pastoralno moguće, *posebnim inicijativama produbljanja biblijskih odlomaka*, osobito onih koji pripadaju blagdanskim misama. Uistinu, ako čitanje svetoga teksta, u duhu molitve i poslušnosti crkvenomu tumačenju (67) ne nadahnjuje svakodnevni život pojedinaca i kršćanskih obitelji, samo liturgijsko naviještanje Božje riječi teško će donijeti očekivane plodove. Stoga treba veoma pohvaliti one inicijative kojima župne zajednice, uključivanjem sudionika u euharistiji – svećenika, službenika i vjernika (68) – pripremaju nedjeljnu liturgiju već tijekom tjedna, razmišljajući unaprijed o riječi Božjoj koja će biti naviještena. Cilj kojemu treba težiti jest da cjelokupno slavljenje, molitva, slušanje, pjevanje, a ne samo homilija, na neki način izraze poruku nedjeljne liturgije tako da ona može djelotvornije utjecati na one koji u njoj sudjeluju. Očito je da je mnogo povjereno odgovornosti onih koji vrše službu Riječi. Njihova je dužnost osobitom brižnošću, proučavanjem svetoga teksta i molitvom pripremiti tumačenje riječi Gospodnje, vjerno iznoseći njezine sadržaje i posuvremenjujući ih u odnosu prema pitanjima i životu ljudi našega doba.

41. Osim toga, ne treba zaboraviti da *liturgijsko naviještanje Božje Riječi*, osobito u kontekstu euharistijskoga slavlja, nije toliko vrijeme razmišljanja ili kateheze, već je *dijalog Boga sa svojim narodom*, dijalog u kojemu se naviještaju čudesna djela spasenja i trajno ponovno iznose zahtjevi

Saveza. Božji se narod, sa svoje strane, osjeća pozvanim odgovoriti na taj dijalog ljubavi zahvalom i hvalom, ali istodobno ispitujući vlastitu vjernost nastojanju oko trajnoga »obraćenja«. Tako se nedjeljno okupljanje zalaže za unutarnju obnovu krsnih obećanja koja su na neki način sadržana u Vjeronanju i koja liturgija izričito predviđa u slavljenju vazmenoga bdjenja ili kada se na misi podjeljuje sakrament krštenja. U tom okviru naviještanje Božje Riječi na nedjeljnom euharistijskom slavlju poprima svečani ton koji je predviđao već Stari zavjet prigodom obnovâ Saveza kada se naviještao Zakon, a izraelska je zajednica bila pozvana da, kao narod u pustinji podno Sinaja (usp. *Izl* 19, 7-8; 24, 3.7), potvrdi svoj »da« obnavljajući izbor vjernosti Bogu i prijanjanju uz njegove zapovijedi. Uistinu, Bog u priopćavanju svoje riječi očekuje naš odgovor: odgovor koji je Krist već dao za nas svojim »Amen« (usp. *2 Kor* 1, 20-22) i koji po Duhu Svetom tako odjekuje u nama da ono što smo čuli duboko prožme naš život. (69)

Stol Tijela Kristova

42. Stol se Božje riječi naravno pretače u stol euharistijskoga kruha i priprema zajednicu na življenje njegovih višestrukih dimenzija koje u nedjeljnoj euharistiji poprimaju osobito svečano obilježje. U blagdanskome ozračju okupljanja zajednice na »dan Gospodnji«, euharistija se na vidljiviji način negoli ostalih dana predstavlja kao veliko »zahvaljivanje« kojim se Crkva, ispunjena Duhom, obraća Ocu, ujedinjujući se u Kristu i postajući glasom cijeloga čovječanstva. Tjedni ritam poziva skupljanje u zahvalni spomen događaje iz netom proteklih dana te njihovo ponovno iščitavanje u Božjemu svjetlu, zahvaljujući Bogu na bezbrojnim darovima i slaveći ga »po Kristu i s Kristom i u Kristu u jedinstvu Duha Svetoga«. Kršćanska zajednica na taj način obnavlja svijest da je sve stvoreno po Kristu (usp. *1 Kol* 1,16; *Iv* 1, 3) i u njemu je, koji je došao u liku sluge – kako bi s nama dijelio i otkupio naš ljudski život – sve uglavljeno (usp. *Ef* 1,10), da bi se prinijelo Bogu Ocu, koji je svemu izvor i život. Prijanjajući napokon svojim »Amen« uz euharistijsku doksologiju, Božji se narod u vjeri i nadi usmjerava prema eshatološkom cilju kada će Krist »predati Kraljevstvo Bogu i Ocu [...] da Bog bude sve u svemu« (*1 Kor* 15, 24. 28).

43. To »uzlazno« gibanje sastavni je dio svakoga euharistijskoga slavlja i od njega čini radosni događaj prožet zahvalnošću i nadom, ali je osobito istaknut u nedjeljnoj misi zbog njezine posebne povezanosti sa spomenom uskrsnuća. S druge strane, »euharistijska« radost koja vodi »naša srca prema gore« plod je »silaznoga gibanja« koje je Bog ostvario prema nama i koje ostaje trajno prisutno u žrtvenoj naravi euharistije, najuzvišenijega izraza i slavljenja otajstva oplijenjenja (*kénosis*), odnosno poniženja po kojemu Krist »ponizi sam sebe, poslušan do smrti, smrti na križu« (*Fil* 2, 8).

Uistinu, misa je *živo ponovno posadašljenje žrtve na križu*. Pod prilikama kruha i vina nad koje je zazvano izlijevanje Duha, koji je na jedinstven način djelotvoran u riječima posvete, Krist se prinosi Ocu istom gestom žrtvenoga predanja kojom se predao na križu. »U toj božanskoj žrtvi koja se ostvaruje u misi, sadržan je i žrtvovan na nekrvni način sam Krist koji se

već jedanput u krvi predao na oltaru križa.«(70) Krist svojoj žrtvi sjedinjuje žrtvu Crkve: »U Euharistiji Kristova žrtva biva i žrtvom udova njegova Tijela. Život vjernika, njihova hvala, patnja, molitva, njihov rad, sjedinjeni su s Kristovima i njegovom potpunom žrtvom i tako poprimaju novu vrijednost.«(71) To sudjelovanje cijele zajednice osobito se očituje u nedjeljnom sastajanju koje omogućuje prinošenje na oltar tjedna koji je prošao sa svim ljudskim teretom koji ga je obilježio.

Vazmena gozba i bratski susret

44. To se zajedničarsko obilježje na osobit način izražava u značaju vazmene gozbe koja je vlastita euharistiji, u kojoj se sam Krist daje za hranu. Uistinu »u tu je svrhu Krist povjerio Crkvi tu žrtvu, da bi vjernici sudjelovali u njoj, bilo na duhovni – vjerom i ljubavlju, bilo na sakramentalni način, gozбом svete pričesti. Sudjelovanje na večeri Gospodnjoj uvijek je zajedništvo s Kristom koji se predaje za nas u žrtvi Ocu«. (72) Zbog toga Crkva *preporučuje vjernicima da se pričeste kada sudjeluju u euharistiji*, ukoliko su u potrebnom raspoloženju te ako su, svjesni teških grijeha, primili Božje oprostjenje u sakramentu pomirenja, (73) u duhu onoga na što je Pavao podsjećao korintsku zajednicu (usp. *1 Kor 11, 27–32*). Poziv na euharistijsku pričest osobito je snažan, kao što je očito, prigodom mise nedjeljom i na ostale blagdane.

Osim toga, važno je potpuno posvijestiti kako je zajedništvo s Kristom duboko povezano sa zajedništvom s braćom i sestrama. Nedjeljni euharistijski skup je *događaj bratstva i sestrinstva* koji slavlje mora jasno očitovati, poštujući također način vlastit liturgijskomu činu. Tome pridonosi služba primanja i molitveni ton koji mora biti pozoran na potrebe cijele zajednice. Gesta pružanja mira, u rimskom obredu znakovito postavljena prije pričesti, predstavlja osobito snažnu gestu koju su vjernici pozvani vršiti kao očitovanje potvrde naroda Božjega svega što je izvršeno u slavlju(74) i zauzetosti za uzajamnu ljubav koja se preuzima pričešću na istomu kruhu, u prisjećanju na Kristovu zahtjevnu riječ: »Ako dakle prinosiš dar na žrtvenik pa se ondje sjetiš da tvoj brat ima nešto protiv tebe, ostavi dar ondje pred žrtvenikom, idi i najprije se izmiri s bratom, a onda dođi i prinesi dar« (*Mt 5, 23–24*).

Od mise do »misija« - poslanja

45. Primajući kruh života, Kristovi su učenici snagom Uskrsloga i njegova Duha spremni suočiti se sa *zadaćama koje ih očekuju u njihovu svakodnevnomu životu*. Uistinu, za vjernika koji je shvatio smisao onoga što je izvršio, euharistijsko se slavlje ne može iscrpiti u svetištu. Poput prvih svjedoka uskrsnuća kršćani, okupljeni svake nedjelje da bi živjeli i ispovijedali prisutnost Uskrsloga, pozvani su u svakodnevnomu životu biti *evangelizatori i svjedoci*. Popričesna se molitva i završni obred – blagoslov i otpust – u tom svjetlu ponovno otkrivaju i bolje vrednuju, jer oni koji su sudjelovali u euharistiji dublje osjećaju povjerenju im odgovornost. Nakon razlaska zajednice Kristov se učenik vraća u uobičajenu sredinu sa zadaćom da od cijeloga svog života učini dar, duhovnu žrtvu koja će se

svidjeti Bogu (usp. *Rim* 12,1). On osjeća da duguje braći ono što je primio, ništa drukčije negoli učenici iz Emausa koji, nakon što su u »lomljenju kruha« prepoznali uskrsnuloga Krista (usp. *Lk* 24, 30-32), osjete potrebu da sa svojom braćom podijele radost susreta s Gospodinom (usp. *Lk* 24, 33-35).

Nedjeljna zapovijed

46. Budući da je euharistija istinska duša nedjelje, razumije se zašto - već od prvih stoljeća - pastiri nisu prestajali podsjećati svoje vjernike na *nužnost sudjelovanja na liturgijskomu sastanku*. »Ostavite sve na dan Gospodnji - piše primjerice djelo iz trećeg stoljeća naslovljeno *Didascalia Apostolum* - i marljivo pohitite svojoj zajednici, jer je ona vaša hvala Bogu. Inače, koji će izgovor imati pred Bogom oni koji se na dan Gospodnji ne okupljaju da čuju riječ života i da se hrane božanskom hranom koja ostaje vječnom?«(75) Poziv pastira općenito je u dušama vjernika nailazio na prihvaćanje puno uvjerenja i, premda nije nedostajalo vremena i prilika u kojima je opadalo uzorno nastojanje oko ispunjenja te obveze, treba podsjetiti na izvornu neustrašivost kojom su svećenici i vjernici u brojnim prilikama opasnosti i ograničenja vjerskih sloboda bili poslušni toj obvezi, kako se to može ustanoviti od prvih stoljeća Crkve sve do našega doba.

Sveti Justin u svojoj prvoj Apologiji upućenoj caru Antoninu i senatu mogao je s ponosom opisati kršćansku praksu nedjeljnog zajedništva, koje je na isto mjesto zajedno sabiralo kršćane iz gradova i sela.(76) Kada su, u vrijeme Dioklecijanovih progona, njihovi sastanci bili najstrože zabranjeni, mnogi su hrabri kršćani prkosili carskoj odredbi i prihvaćali smrt radije nego da izostanu s nedjeljne euharistije, poput mučenika iz Abitinije, u prokonzularnoj Africi, koji odgovoriše svojim tužiteljima: »Bez ikakva smo straha slavili večeru Gospodnju jer nje se ne može odreći; to je naš zakon«; »Mi ne možemo živjeti bez večere Gospodnje«. A jedna je mučenica ispovjedila: »Da, išla sam na sastanak i slavila sam večeru Gospodnju s mojom braćom, jer sam kršćanka.«(77)

47. Tu obvezu savjesti, utemeljenu na unutarnjemu zahtjevu koji su kršćani prvih vremena tako snažno osjećali, Crkva nije prestajala potvrđivati, premda u početku nije držala nužnim propisati je. Tek kasnije, zbog mlakosti i nemara pojedinaca, morala je izričito naglasiti obvezu sudjelovanja na nedjeljnoj misi. Više je puta to činila u obliku nagovora, no koji put je morala pribjeći jasnim kanonskim propisima. To je činila na različitim pokrajinskim saborima, počevši od IV. stoljeća - tako se na saboru u Elviri 300. godine ne govori o obvezi, već o kaznenim postupcima nakon tri izostanka(78), a osobito od VI. stoljeća nadalje (primjerice na saboru u Agdeu 506. godine).(79) Te odredbe pokrajinskog sabora prerasle su u općeprihvaćen običaj obvezatnoga slavljenja nedjelje, kao nešto sasvim očito.(80)

Zakonik kanonskoga prava iz 1917. godine prvi put tradiciju sažima u opći zakon.(81) Današnji Zakonik je ponovno potvrđuje, govoreći da su »nedjeljom i drugim zapovijedanim blagdanima vjernici obvezni sudjelovati

u misi«. (82) Takav je zakon redovito bio shvaćan kao ozbiljna obveza, kao što to također uči Katekizam Katoličke Crkve, (83) a razlog se tome bolje razumije ako se shvati važnost koju nedjelja ima za vjerski život.

48. Danas, kao i u početnim junačkim vremenima, u mnogim se krajevima svijeta ponovno javljaju teške prilike za mnoštvo vjernika koji žele dosljedno živjeti svoju vjeru. Životna se sredina ponekad izričito protivi, a ponekad je – i to češće – ravnodušna i opire se evanđeoskoj poruci. Vjernik, ako ne želi biti nadjačan, mora računati na potporu kršćanske zajednice. Zato je nužno da se uvjeri u odlučujuću važnost koju za njegov vjerski život ima nedjeljni susret s ostalom braćom na proslavi Gospodnjega vazma u sakramentu Novoga saveza. Zadaća je, zatim, osobito biskupâ da se zalažu »da svi vjernici prepoznaju, svetkuju i slave nedjelju kao istinski 'dan Gospodnji', u kojemu se Crkva okuplja da obnovi spomen svoga vazmenoga otajstva slušanjem Božje riječi, prinosom žrtve Gospodnje, posvećenjem toga dana molitvom, djelima ljubavi i suzdržavanjem od rada«. (84)

49. Od trenutka kada je sudjelovanje na misnom slavlju za vjernike obveza, osim u slučaju da su ozbiljno zapriječeni, pastirima se nalaže odgovarajuća dužnost da svima pruže stvarnu mogućnost da ispune tu obvezu. U tom se smjeru kreću odredbe crkvenoga zakona, poput, primjerice, odobrenja svećeniku, uz prethodno ovlaštenje dijecezanskoga biskupa, da nedjeljom i blagdanima slavi više misâ, (85) ustanove večernjih misâ (86) i, na kraju, upute prema kojoj prikladno vrijeme za ispunjenje obveze započinje već u subotu navečer, podudarno s prvom večernjom nedjelje. (87) S liturgijskoga gledišta, uistinu, blagdansko slavlje započinje tom večernjom. (88) Kao posljedica toga misna liturgija koja se ponekad naziva »predblagdanska«, ali koja je zapravo – prema svim svojim odlikama – »blagdanska«, jednaka je nedjeljnoj, obvezujući svećenika da održi homiliju i da s vjernicima moli molitvu vjernika.

Svećenici će osim toga podsjetiti vjernike da se, u slučaju njihove odsutnosti iz uobičajenoga mjesta stanovanja nedjeljom, moraju pobrinuti da sudjeluju na misi tamo gdje se nalaze, obogaćujući tako svojim osobnim svjedočanstvom zajednicu u kojoj se nalaze. Istodobno će biti potrebno da te zajednice izraze toplu dobrodošlicu braći koja dolaze izvana, osobito u mjestima u koja dolaze brojni turisti i hodočasnici, za koje će često biti nužno predvidjeti posebne inicijative vjerske skrbi. (89)

Radosno i raspjevano slavljenje

50. Zbog vlastitoga obilježja nedjeljne mise i važnosti koju ona ima za život vjernika, nužno je pripremiti je posebnom brižnošću. U oblicima koje predlaže pastoralna razboritost i mjesni običaji koji su u skladu s liturgijskim propisima, slavlju je potrebno zajamčiti ono blagdansko obilježje koje pripada spomendanu uskrsnuća Gospodnjega. U tu svrhu važno je posvetiti pozornost *pjevanju zajednice*, jer je ono osobito prikladno za izražavanje radosti srca, za isticanje svečanosti i za pospješivanje međusobnoga očitovanja jedne vjere i iste ljubavi. Potrebno

je, osim toga, voditi brigu oko kakvoće, bilo tekstova bilo melodije, kako bi ono što se danas predlaže kao novo i kreativno bilo u skladu s liturgijskim propisima i dostojno one crkvene tradicije koju, na području crkvene glazbe, resi baština neprocjenjive vrijednosti.

Slavlje u zajedništvu i sudioništvu

51. Nadalje, nužno je poduzeti sve napore da se svi nazočni, djeca i odrasli, osjete zahvaćenima promičući njihovo uključivanje onim načinima sudjelovanja koje liturgija predlaže i preporučuje.(90) Zacijelo, jedino oni koji vrše ministerijalno svećeništvo u služenju svojoj braći mogu vršiti euharistijsku žrtvu i prinijeti je Bogu u ime cijeloga naroda.(91) Tu se nalazi utemeljenje razlike, koja je više od stegovne razlike, između zadaće vlastite predsjedatelju i one koju vrše đakoni i nezaređeni vjernici.(92) Vjernici ipak moraju biti svjesni da, snagom zajedničkoga svećeništva koje su primili na krštenju, »sudjeluju u prinošenju euharistije«.(93) Unatoč različitim zadaćama oni »prinose Bogu božansku žrtvu i sebe s njom. Tako svi, bilo prinosom bilo svetom pričješću, izvršuju svoj dio u liturgijskom činu«, (94) crpeći iz toga svjetlo i snagu da svoje krsno svećeništvo žive svjedočanstvom svetoga života.

Ostale odrednice kršćanske nedjelje

52. Ako je sudjelovanje u euharistiji središte nedjelje, bilo bi ipak ograničavajuće svesti je samo na obvezu njezina »svetkovanja«. Dan Gospodnji uistinu je proživljen na pravi način ako je sav prožet zahvalnim i djelatnim spomenom Božjih spasenjskih djela. To svakoga Kristovog učenika obvezuje da i ostalim trenucima toga dana, življenima izvan liturgijskoga ozračja – obiteljskomu životu, društvenim odnosima, trenucima rasonode – dade obilježje koje će pomoći da izroni radost i mir Uskrsloga u svakodnevnom životu. Najmirniji susret roditelja i djece može, primjerice, biti prigoda ne samo za otvaranje uzajamnomu slušanju, već i za zajedničko življenje trenutaka posvećenih izgradnji i većoj sabranosti. Zašto, nadalje, ne uvrstiti u program – i laičkog života, kada je to moguće – posebne *molitvene susrete*, kao što je naročito svečano slavljenje večernje, kao i eventualni *katehetski susret* koji će, uoči nedjelje ili nedjeljom popodne u kršćanskim dušama pripremiti i upotpuniti sam euharistijski dar?

Taj poprilično tradicionalni oblik »svetkovanja nedjelje« možda je u mnogim sredinama postao teže ostvariv. Međutim, Crkva svoju vjeru očituje u snazi Uskrsloga i u sili Duha Svetoga, pokazujući – danas više nego ikad prije – da se na području vjere ne zadovoljava neznatnim i osrednjim ponudama te pomažući kršćanima da čine ono što je savršenije i Gospodinu ugodno. Uostalom, usprkos poteškoćama, ne nedostaju pozitivni i ohrabrujući znakovi. Zahvaljujući daru Duha Svetoga, u mnogim se crkvenim sredinama opaža nova težnja za molitvom u njezinim mnogostrukim oblicima. Također se ponovno otkrivaju drevni izrič aji religioznosti, poput hodočašća, i vjernici često koriste nedjeljni odmor za posjet svetištima gdje, čak i s cijelom obitelji, neko vrijeme na intenzivniji

način proživljavaju svoje vjersko iskustvo. To su trenuci milosti koje je potrebno hraniti prikladnom evangelizacijom i usmjeravati pravom pastoralnom mudrošću.

Nedjeljno okupljanje bez svećenikove nazočnosti

53. Ostaje problem župa koje ne mogu uživati službu svećenika koji slavi nedjeljnu euharistiju. To se često događa u mlađim Crkvama, gdje je samo jedan svećenik pastoralno odgovoran za vjernike raspršene na širokom području. Izvanredne prilike mogu nastati i u zemljama stoljetne kršćanske tradicije, kada prorijeđenost klera onemogućuje osigurati svećenika svakoj župnoj zajednici. Crkva, uzimajući u obzir slučaj nemogućnosti euharistijskoga slavlja, preporučuje okupljanje vjernika nedjeljom u odsutnosti svećenika, (95) prema uputama i odredbama Svete Stolice čija je provedba povjerena biskupskim konferencijama.(96) Ipak, cilj mora ostati slavljenje misne žrtve, jedino istinsko odjelotvorenje Gospodnjega vazma, samo potpuno ostvarenje euharistijskoga zajedništva kojemu svećenik predsjedava *in persona Christi*, lomeći kruh Božje riječi i euharistijski kruh. Na pastoralnoj će se razini, dakle, poduzeti sve nužne mjere kako bi vjernici koji su obično lišeni euharistije mogli uživati u njoj što je češće moguće, bilo omogućujući povremenu svećenikovu nazočnost bilo koristeći sve pogodnosti za organiziranje okupljanja zajednice na središnjemu mjestu, pristupačnom različitim udaljenim skupinama.

Radio i televizijski prijenosi

54. Napokon, vjernici koji su zbog bolesti, nemoći ili nekoga drugog teškog razloga u tome spriječeni, imat će na srcu da se izdaleka na najbolji mogući način združe u slavljenju nedjeljne mise, najbolje čitanjem i molitvama koje su za taj dan predviđene u Misalu, kao i željom za euharistijom.(97) U mnogim zemljama, televizija i radio nude mogućnost povezivanja s euharistijskim slavljem u trenutku dok se ono slavi u nekom svetištu.(98) Očigledno je da taj oblik prijenosa po sebi ne dopušta ispunjenje nedjeljne zapovijedi koja zahtijeva sudjelovanje na bratsko-sestrinskomu susretu okupljanjem na istomu mjestu i mogućnošću euharistijskoga pričešćivanja. Međutim, za one koji su spriječeni sudjelovati u euharistiji i stoga izuzeti od ispunjavanja te obveze televizijski ili radio-prijenos predstavlja dragocjenu pomoć, osobito ako je upotpunjen velikodušnim služenjem izvanrednih poslužitelja koji bolesnima donose euharistiju, prenoseći im pozdrave i solidarnost cijele zajednice. Na taj način i za te kršćane nedjeljna misa rađa obilnim plodovima te i oni mogu živjeti nedjelju kao istinski »dan Gospodnji« i »dan Crkve«.

ČETVRTO POGLAVLJE

DIES HOMINIS

NEDJELJA, DAN RADOSTI, ODMORA I SOLIDARNOSTI

»Puna radost« Krista

55. »Blagoslovljen Onaj koji je uzdigao veliki dan nedjelje iznad svih dana. Nebo i zemlja, anđeli i ljudi prepuštaju se radosti.«(99) Ovi naglasci maronitske liturgije na dobar način predstavljaju snažne poklike radosti koji su oduvijek, u istočnoj i u zapadnoj liturgiji, označavali nedjelju. Uostalom, povijesno gledano, još prije negoli su kršćani tjedni spomen Uskrsloga Gospodina živjeli kao dan počinka – što u to doba nije bilo predviđeno građanskim kalendarom – oni su ga živjeli poglavito kao dan radosti. »Prvoga dana u tjednu, budite svi radosni« piše u *Didascalía Apostolum*.(100) To je bilo posebno istaknuto i u liturgijskoj praksi, odabirom prikladnih gesti.(101) Sveti Augustin, tumačeći proširenu crkvenu svijest, stavlja upravo naglasak na to značenje tjednoga vazma: »Prekidaju se postovi i moli se stojeći kao znak uskrsnuća; zbog toga se također svake nedjelje pjeva aleluja.«(102)

56. Osim pojedinih obrednih izričaja koji se mogu vremenom mijenjati prema crkvenim odredbama, ostaje činjenica da nedjelja, tjedni odjek prvoga iskustva o Uskrsnomu, mora nositi znak radosti kojom su učenici dočekali Učitelja: »I obradovaše se učenici vidjevši Gospodina« (Iv 20, 20). Na njima su se, kao i na svim sljedećim kršćanskim naraštajima, ostvarile riječi koje je Isus izgovorio prije muke: »Vi ćete se žalostiti, ali će se vaša žalost okrenuti u radost«. (Iv 16, 20). Nije li on sâm molio da učenici »imaju puninu radosti u njemu« (usp. Iv 17,13)? Blagdansko obilježje nedjeljne euharistije izražava radost koju Krist darom Duha prenosi na svoju Crkvu. Upravo je radost jedan od plodova Duha Svetoga (*Rim 14,17; Gal 5, 22*).

57. Da bi se, dakle, u punini shvatio smisao nedjelje, potrebno je ponovno otkriti tu dimenziju vjerničkoga života. Kršćanska radost, jamačno, mora označavati cijeli život, a ne samo jedan dan u tjednu. Međutim, u snazi svoga značenja *dana uskrsnuloga Gospodina* u kojemu se slavi božansko djelo stvaranja i »novoga stvaranja« nedjelja je dan radosti s posebnim značenjem, štoviše, to je prikladan dan za vlastitu izgradnju u radosti, ponovno otkrivanje njezinih izvornih tragova i dubokih korijena. Ona se ne smije pomiješati s plitkim osjećajima zadovoljstva i užitka, koji tek trenutačno opijaju osjećajnost i čuvstvenost, ostavljajući nakon toga srce u nezadovoljstvu ili čak u gorčini. Shvaćena u kršćanskomu smislu, radost je dugotrajnija i utješna; ona može, kako svjedoče sveci,(103) izdržati čak i u tamnoj noći bola i, u određenomu smislu, predstavlja »krepost« koju treba gajiti.

58. Ipak, ne postoji nikakvo suprotstavljanje između kršćanske radosti i pravih ljudskih radosti. Štoviše, ove su posljednje uzvisivane i one nalaze svoj krajnji smisao upravo u radosti proslavljenoga Krista (usp. *Dj 2, 24–31*), savršenoj slici i objavi čovjeka prema Božjemu naumu. Kao što je u svojoj pobudnici o kršćanskoj radosti pisao moj časni prethodnik Pavao VI., »kršćanska je radost u biti duhovno sudjelovanje u neistraživoj božanskoj i

ljudskoj radosti koja je u srcu proslavljenoga Isusa Krista«. (104) Isti je papa svoju pobudnicu zaključio tražeći da, u dan Gospodnji, Crkva snažno svjedoči radost koju su iskusili apostoli vidjevši Gospodina uvečer na dan Uskrsa. Pozvao je stoga pastire da nastoje »oko vjernosti krštenika u radosnom slavljenju nedjeljne euharistije. Kako bi oni mogli propustiti taj susret, tu gozbu koju nam Krist priprema u svojoj ljubavi? Neka sudjelovanje u njoj bude i veoma dostojanstveno i radosno! Raspeti i proslavljeni Krist dolazi među svoje učenike da ih sve povede sa sobom u obnovu svoga uskrsnuća. To je, ovdje na zemlji, vrhunac saveza ljubavi između Boga i njegova naroda: znak i izvor kršćanske radosti, put prema vječnoj proslavi«. (105) U tome okviru vjere kršćanska je nedjelja istinsko »blagdanovanje«, dan koji je Bog darovao čovjeku za njegov puni ljudski i duhovni rast.

Ispunjenje subote

59. To obilježje kršćanske nedjelje na poseban način očituje njezinu dimenziju ispunjenja starozavjetne subote. U dan Gospodnji koji, kako je rečeno, Stari zavjet povezuje s djelom stvaranja (usp. *Post* 2, 1-3; *Izl* 20, 8-11) i s Izlaskom (usp. *Pnz* 5, 12-15), kršćanin je pozvan naviještati novo stvaranje i novi savez koji su ispunjeni u Kristovu vazmenom otajstvu. Proslava stvaranja - daleko od toga da bude ukinuta - produbljena je u kristocentričnoj perspektivi, odnosno u svjetlu božanskoga plana: »uglaviti u Kristu sve - na nebesima i na zemlji« (*Ef* 1, 10). U svoje je vrijeme također dan puni smisao spomenu oslobođenja ostvarenoga u Izlasku, koji postaje spomenom sveopćega otkupljenja koje je izvršio umrli i uskrsli Krist. Nedjelja je zbog toga više od neke »zamjene« subote; ona je njezino ispunjenje te, u određenom smislu, njezino proširenje i njezin puni izraz, unutar povijesti spasenja, koji svoj vrhunac ima u Kristu.

60. U tom svjetlu u potpunosti može biti preuzeta biblijska teologija »šabbata«, a da se pritom ne nanese nikakva šteta kršćanskomu obilježju nedjelje. Ona nas uvijek iznova i nesmanjenim udivljenjem dovodi u vezu s onim otajstvenim početkom u kojemu je vječna Božja Riječ, slobodnom odlukom ljubavi, izvela svijet ni iz čega. Pečat djela stvaranja bio je blagoslov i posvećenje dana u kojemu Bog »počinu od svega djela koje učini« (*Post* 2, 3). Taj dan Božjega počinka daje smisao vremenu, usvajajući u izmjeni tjedana ne samo kronološki ritam već i - recimo to tako - teološko disanje. Stalno vraćanje »šabbata« izvlači vrijeme iz opasnosti da se ono svine u samoga sebe, budući da ostaje otvorenim obzoru vječnosti, po prihvaćanju Boga i njegovih *kairoi*, odnosno vremena njegove milosti i njegovih spasenjskih djela.

61. Dok »šabbat«, sedmi dan koji je Bog blagoslovio i posvetio, zaključuje cjelokupno djelo stvaranja, neposredno se veže uz stvaranje u šestomu danu, u kojemu je Bog stvorio čovjeka »na svoju sliku i priliku« (usp. *Post* 1, 26). Ta izravnija povezanost između »dana Božjega« i »dana čovjekova« nije promakla crkvenim ocima u njihovu razmišljanju o biblijskomu izvješću o stvaranju. Sveti Ambrozije u vezi s tim kaže: »Hvala Gospodinu Bogu našem koji stvori djelo gdje će moći počinuti. Stvori nebo, ali ne čitam da

je tamo počinio; stvori zvijezde, mjesec i sunce, ali ni tu ne čitam da je počinio; međutim, čitam da stvori čovjeka i da tada počinu, imajući u njemu nekoga kome je mogao opraštati grijeh.«(106) »Dan Božji« bit će tako uvijek izravno povezan s »danom čovjeka«. Kada Božja zapovijed kaže: »Sjeti se da svetkuješ dan subotni« (*Izl* 20, 8), počinak određen za čašćenje njemu posvećenoga dana za čovjeka ni u kojem slučaju ne predstavlja teški nalog, već poglavito pomoć da primijeti svoju živu i oslobađajuću ovisnost o Stvoritelju i ujedno poziv na suradnju na njegovu djelu i na prihvaćanje njegove milosti. Časteći Božji »počinak«, čovjek ponovno u potpunosti pronalazi samoga sebe, te se tako dan Gospodnji očituje kao duboko obilježen Božjim blagoslovom (usp. *Post* 2, 3) i, zahvaljujući njemu, zajedno sa životinjama i čovjekom (usp. *Post* 1, 22. 28), biva obdaren nekom vrstom »plodnosti«. Ta se »plodnost« osobito izražava u ponovnomu oživljavanju i, u određenom smislu, »umnažanju« samoga vremena, povećavajući u čovjeku, spomenom Boga živoga, radost življenja i želju za promicanjem i darivanjem života.

62. Kršćanin će se, dakle, morati prisjetiti da, ako su za njega postali nevažecima oblici slavljenja židovske subote, koji su nadiđeni nedjeljnim »ispunjenjem«, ostaju valjani temeljni razlozi koji nalažu svetkovanje »dana Gospodnjega«, utvrđeni u svečanomu tonu Dekaloga, a koje treba čitati u svjetlu teologije i duhovnosti nedjelje: »Dan subotni obdržavaj i svetkuj, kako ti je naredio Gospodin, Bog tvoj. Šest dana radi i obavljaš svoj posao. A sedmoga je dana subota, počinak posvećen Gospodinu, Bogu tvome. Tada nikakva posla nemoj raditi: ni ti, ni sin tvoj, ni kći tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni vol tvoj, ni magarac tvoj, niti ikakvo živinče tvoje, niti došljak koji je unutar tvojih vrata: tako da mogne otpočiniti i sluga tvoj, i sluškinja tvoja i ti. Sjeti se da si bio rob u zemlji egipatskoj, i da te odande izbavio Gospodin, Bog tvoj, rukom jakom i ispruženom mišicom. Zato ti je zapovjedio Gospodin, Bog tvoj, da držiš dan subotni« (*Pnz* 5, 12–15). Obdržavanje subote pojavljuje se ovdje prisno vezano uz oslobođenje kojim je Bog oslobodio svoj narod.

63. Krist je došao ostvariti novi »izlazak«, donijeti slobodu potlačenima. On je učinio mnoga ozdravljenja u dan subotni (usp. *Mk* 12, 9–14 par.), sigurno ne zbog toga da prekrši dan Gospodnji, već da ukaže na njegovu puno značenje: »Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote« (*Mk* 2, 27). Suprotstavljajući se odviše legalističkomu tumačenju nekih svojih suvremenika i razvijajući istinski smisao biblijske subote, Isus, »gospodar subote« (*Mk* 2, 28), obdržavanje toga dana ponovno vraća njegovu oslobađajućem obilježju, a taj je dan ustanovljen za očuvanje Božjih i ljudskih prava. Razumije se stoga zašto su se kršćani, navjestitelji oslobođenja izvršenog u krvi Kristovoj, osjetili ovlaštenima premjestiti smisao subote na dan uskrsnuća. Kristov je vazam zapravo oslobodio čovjeka od puno težega ropstva od onoga kojim je bio opterećen potlačeni narod: od ropstva grijeha koji udaljava čovjeka od Boga, od njega samoga i drugih ljudi, unoseći u povijest uvijek nove klice zloće i nasilja.

Dan odmora

64. Tijekom nekoliko stoljeća kršćani su nedjelju živjeli samo kao obredni dan, a da joj nisu mogli dati osobito značenje subotnjega počinka. Tek u IV. stoljeću, građanski zakon Rimskoga Carstva priznao je tjedni ritam, određujući da na »dan sunca« suci, građani i udruženja različitih zanata prestanu raditi.(107) Kršćani se obradovaše vidjevši da su tako uklonjene zapreke koje su obdržavanje dana Gospodnjega do tada ponekad činile junačkim činom. Sada su se mogli nesmetano posvetiti zajedničkoj molitvi. (108)

Bilo bi dakle pogrešno u zakonodavstvu koje je poštivalo tjedni ritam gledati tek jednostavnu povijesnu okolnost, bez vrijednosti za život Crkve, te nešto što bi ona mogla zanemariti. I nakon propasti Carstva, sabori nisu prestali čuvati propise koji su se odnosili na blagdanski počinak. U zemljama gdje su kršćani malobrojni i gdje blagdanski dani dotičnoga kalendara ne padaju na nedjelju, ona ipak uvijek ostaje danom Gospodnjim, danom u kojemu se vjernici okupljaju na euharistijsko slavlje. No, to se događa po cijenu ne malih žrtava. Za kršćane nije normalno da nedjelja, dan slavlja i radosti, ne bude također dan odmora, no ipak im je teško »svetkovati« nedjelju kada ne raspolažu s dovoljno slobodnog vremena.

65. S druge strane, povezanost dana Gospodnjega s danom odmora u građanskomu društvu ima važnost i značenje koji nadilaze tipično kršćansko gledište. Zapravo, naizmjenični ritam rada i odmora upisan u ljudsku narav želio je sam Bog, kako se to ističe u biblijskomu odlomku o stvaranju u Knjizi Postanka (usp. 2, 2-3; Izl 20, 8-11): počinak je »svet«, budući da za čovjeka predstavlja uvjet kako bi se izvukao iz kruga zemaljskih zadaća koji ponekad previše upija u sebe i obnovio svijest da je sve djelo Božje. Čudesna moć koju Bog daje čovjeku nad stvorenim mogla bi ga izložiti opasnosti da zaboravi da je Bog Stvoritelj o kojemu sve ovisi. Stoga je to prepoznavanje u našem vremenu, u kojemu su znanost i tehnika do nevjerojatnih granica proširili moć koju čovjek pokazuje svojim radom, još hitnije.

66. Na kraju ne treba izgubiti iz vida da je rad, i u naše doba, za mnoge teško služenje, bilo zbog bijednih uvjeta u kojima se odvija i satnica koje nalaže - osobito u najsiromašnijim krajevima svijeta - bilo stoga što i u gospodarski najrazvijenijim društvima postoje mnogi slučajevi nepravdi i izrabljivanja čovjeka po čovjeku. Kada je Crkva tijekom stoljeća donosila odredbe o nedjeljnomu odmoru,(110) poglavito je uzimala u obzir rad slugu i radnika, zacijelo ne zbog toga što bi taj rad bio manje dostojan u odnosu prema duhovnim zahtjevima nedjeljnoga slavlja, već ponajprije stoga što je najviše trebao uredbe koje bi olakšale njegovu težinu i omogućile svima svetkovanje dana Gospodnjega. U tome smislu moj prethodnik Lav XIII. u enciklici *Rerum novarum* ukazuje na blagdanski odmor kao na pravo radnika koje država mora jamčiti.(111)

I u našem povijesnom kontekstu ostaje obveza nastojanja oko toga da svi ljudi mogu upoznati slobodu, počinak i opuštenost što je nužno za njihovo ljudsko dostojanstvo s povezanim vjerskim, obiteljskim, kulturalnim i

međuljudskim zahtjevima koji teško mogu biti zadovoljeni, ako se ne očuva bar jedan dan u tjednu kada se *zajedno* uživa u mogućnosti odmora i slavljenja. Očito da to pravo radnika na odmor pretpostavlja i njegovo pravo na rad i, dok razmišljamo o toj problematici povezanoj s kršćanskim poimanjem nedjelje, ne možemo s dubokim suosjećanjem ne podsjetiti na nevolje tolikih muškaraca i žena koji su, zbog nedostatka radnih mjesta, prisiljeni i u radnim danima na besposlenost.

67. Brige i svakodnevne zadaće mogu nedjeljnim odmorom ponovno pronaći svoju pravu dimenziju: materijalne stvari za koje se brinemo prepuštaju mjesto duhovnim vrijednostima; osobe s kojima živimo u opuštenomu susretu i razgovoru ponovno dobivaju svoje pravo lice. I same prirodne ljepote – često narušene logikom gospodarenja koja se okreće protiv čovjeka – mogu se ponovno otkriti i istinski poštivati. Dan čovjekova mira s Bogom, sa samim sobom i sa svojim bližnjima, nedjelja, tako također postaje vrijeme kada je čovjek pozvan upraviti obnovljeni pogled na prirodne ljepote, prepuštajući se tomu očaravajućem i otajstvenom skladu koji, kako kaže sveti Ambrozije, »nepovredivim zakonom sloge i ljubavi« ujedinijuje različite odrednice svemira u »svezu jedinstva i mira«. (112) Čovjek dakle, prema riječima apostola, postaje svjesniji da je »svako Božje stvorenje dobro i ne valja odbaciti ništa što se uzima sa zahvalnošću jer se posvećuje riječju Božjom i molitvom« (1 Tim 4, 4–5). Ako dakle, nakon šest dana rada – koji su zapravo za mnoge već svedeni na pet – čovjek traži vrijeme opuštanja i veće skrbi za ostala područja vlastita života, to odgovara izvornoj potrebi, u punom skladu s evanđeoskom porukom. Vjernik je stoga pozvan zadovoljiti tu potrebu, usklađujući je s izrazima svoje osobne i zajedničke vjere koja se očituje u slavljenju i svetkovanju dana Gospodnjega.

Zato je prirodno da se kršćani zauzimaju da, i u posebnim okolnostima našega doba, građansko zakonodavstvo vodi računa o njihovoj obvezi svetkovanja nedjelje. Njihova je dužnost savjesti također da organiziraju nedjeljni odmor tako da mogu sudjelovati u euharistiji, prekidajući poslove i rad koji su nespojivi s posvećenjem dana Gospodnjega, radošću koja je njemu vlastita i nužnim odmorom duha i tijela.(113)

68. Budući da sâm odmor, kako ne bi bio ispunjen ispraznostima ili postao izvorom dosade, mora uroditi duhovnim obogaćenjem, većom slobodom, mogućnošću molitve i bratsko-sestrinskoga zajedništva, vjernici će među kulturalnim i zabavnim sadržajima koje nudi društvo izabrati one koji se bolje podudaraju sa životom u skladu s evanđeoskim zapovijedima. U tom smislu nedjeljni i blagdanski odmor poprima »proročku« dimenziju, potvrđujući ne samo apsolutno Božje prvenstvo, već i prvenstvo i dostojanstvo osobe u odnosu prema zahtjevima društvenoga i gospodarskoga života, te nagovješćujući na određeni način »novo nebo « i »novu zemlju«, gdje će oslobođenje od ropstva potrebâ biti konačno i potpuno. Ukratko rečeno, dan Gospodnji postaje tako na istinskiji način također *dan čovjeka*.

Dan solidarnosti

69. Nedjelja mora također pružiti vjernicima priliku da se posvete djelima milosrđa, ljubavi i apostolata. Unutarnje sudjelovanje u radosti uskrsloga Krista uključuje puno zajedništvo u ljubavi koja kuca u njegovu srcu: nema radosti bez ljubavi! Sam Isus to tumači dovodeći u odnos »novu zapovijed« s darom radosti: »Budete li čuvali moje zapovijedi, ostat ćete u mojoj ljubavi; kao što sam i ja čuvao zapovijedi Oca svoga te ostajem u ljubavi njegovoj. To sam vam govorio da moja radost bude u vama i da vaša radost bude potpuna. Ovo je moja zapovijed: ljubite jedni druge kao što sam ja vas ljubio!« (Iv 15, 10-12).

Nedjeljna euharistija ne samo da ne odvraća od djela ljubavi, već naprotiv, u većoj mjeri potiče vjernike »na sva djela ljubavi, pobožnosti i apostolata, kojima će kršćani zaista pokazati da nisu od ovoga svijeta, ali da su ipak svjetlo svijeta, i da slave Oca pred ljudima «.(114)

70. Već od apostolskih vremena nedjeljno je okupljanje za kršćane zapravo predstavljalo vrijeme bratsko-sestrinskoga suosjećanja u odnosu prema najsiromašnijima: »Svakog prvog dana u tjednu neka svaki od vas kod sebe na stranu stavlja i skuplja što uzmogne da se ne sabire istom kada dođem« (1 Kor 16, 2). Tu je riječ o milostinji koju je Pavao organizirao za pomoć siromašnim judejskim Crkvama. U nedjeljnoj euharistiji vjerničko se srce širi u mjeri širine Crkve. Međutim, potrebno je dublje shvatiti taj poziv Apostola koji, daleko od toga da promiče ograničeni mentalitet »priloga«, ponajprije ukazuje na potrebu *kulture solidarnosti*, ostvarene bilo među samim članovima zajednice bilo u odnosu prema cijelomu društvu.(115) Više no ikad potrebno je ponovno čuti oštre opomene koje on upućuje korintskoj zajednici koja je ponizila siromašne na bratskoj agapi koja je pratila »večeru Gospodnju «: »Kad se dakle tako zajedno sastajete, to nije blagovanje Gospodnje večere: ta svatko se pri blagovanju prihvati svoje večere te jedan gladuje, a drugi se opija. Zar nemate kuća da jedete i pijete? Ili Crkvu Božju prezirete i postidujete one koji nemaju? Što da vam kažem? Da vas pohvalim? U tom vas ne hvalim.« (1 Kor 11, 20-22). Jednako je snažna Jakovljeva riječ: »Dođe li na vaš sastanak čovjek sa zlatnim prstenjem, u sjajnoj odjeći, a dođe i siromah u bijednoj odjeći i vi se zagledate u onoga što nosi sjajnu odjeću te reknете: 'Ti lijepo ovdje sjedni!', a siromahu reknете: 'Ti stani - ili sjedni - ondje, podno podnožja moga!', niste li u sebi pristrano sudili te postali suci što naopako sude!« (2, 2-4).

71. Upute apostolâ naići će na spreman odjek već od prvih stoljeća i pobuditi snažne naglaske u propovijedanju crkvenih otaca. Sveti Ambrozije upućuje vatrene riječi bogatašima koji su smatrali da ispunjavaju svoje vjerske dužnosti pohađajući crkvu bez dijeljenja svojih dobara sa siromašnima ili čak tlačeći ih: »Poslušaj, bogatašu, što govori Gospodin? Dolaziš u crkvu ne da bi dao nešto siromahu, već da bi uzeo.«(116) Ništa manje nije zahtijevan ni sveti Ivan Zlatousti: »Želiš li častiti tijelo Kristovo? Ne zanemari ga kada je golo. Ne ukazuj mu čast u hramu svilenom tkaninom, da bi ga potom vani, gdje mu je hladno i gdje je golo, zaobišao. Onaj koji je rekao: 'Ovo je moje tijelo?', isti je onaj koji je rekao: 'Ogladnjeh i ne dadoste mi jesti' i 'Što god učiniste jednomu od ove moje najmanje

braće, meni učiniste' [...]. Čemu služi da Kristov stol bude krcat zlatnim kaležima, kada on umire od gladi? Nasiti ga prvo gladnog, a potom ćeš od onoga što ostane moći ukrasiti i oltar.«(117)

Te riječi učinkovito podsjećaju kršćansku zajednicu na obvezu da euharistija bude mjesto gdje bratstvo postaje konkretna solidarnost, gdje će posljednji biti prvi u mislima i osjećajima braće, gdje sam Krist, preko velikodušnoga dara bogatih siromasima, može na neki način u vremenu nastaviti čudesno umnažanje kruha.(118)

72. Euharistija je događaj bratstva i sestrinstva te poziv na življenje u bratstvu i sestrinstvu. Iz nedjeljne mise kreće val ljubavi koji je usmjeren tako da se proširi na cijeli život vjernikâ, započinjući pokretati sam način življenja ostatka nedjelje. Ako je ona dan radosti, potrebno je da kršćanin svojim konkretnim vladanjem pokaže da ne možemo biti sretni »sami«. On se osvrće oko sebe, kako bi uočio osobe koje trebaju njegovu solidarnost. Može se dogoditi da u njegovoj blizini ili u njegovu krugu poznanika budu bolesni, starci, djeca, useljenici koji upravo nedjeljom na gorljiviji način postaju svjesni svoje samoće, svojih potreba i svojih trpljenja. Naravno da se zauzimanje za njih ne može ograničiti na povremene nedjeljne inicijative. No, nakon što je prihvaćeno ponašanje u smjeru cjelovite zauzetosti, zašto ne dati danu Gospodnjem snažniji ton zajedništva i suosjećanja pokrećući svu domišljatost kojom raspolaže kršćanska ljubav? Pozvati za svoj stol neku osamljenu osobu, posjetiti bolesne, dati jesti nekoj obitelji u potrebi, posvetiti nekoliko sati posebnim dragovoljnim inicijativama i pothvatima solidarnosti, sigurno bi predstavljalo način da se u život unese Kristova ljubav koja se crpi za euharistijskim stolom.

73. Življena tako, ne samo nedjeljna euharistija, već i cijela nedjelja postaje velika škola ljubavi, pravde i mira. Prisutnost Uskrsloga među njegovima postaje pozivom na solidarnost, na hitnost unutarnje obnove, poticaj na mijenjanje struktura grijeha u koje su zarobljeni pojedinci, zajednice, a ponekad i cijeli narodi. Kršćanska je nedjelja sve drugo osim bijega. Ona je prije svega »proroštvo« upisano u vremenu, proroštvo koje obvezuje vjernike da slijede tragove Onoga koji je došao »biti blagovjesnikom siromasima, proglasiti sužnjima oslobođenje, vid slijepima, na slobodu pustiti potlačene, proglasiti godinu milosti Gospodnje« (Lk 4, 18-19). U njegovoj školi, u nedjeljnomu vazmenom spomenu i podsjećajući se njegova obećanja: »Mir vam ostavljam, mir vam svoj dajem« (Iv 14, 27), vjernik u danom trenutku postaje *djelatnik mira*.

PETO POGHLAVLJE

DIES DIERUM

NEDJELJA, ISKONSKO SLAVLJE, OBJAVITELJICA SMISLA VREMENA

Krist Alfa i Omega vremena

74. »U kršćanstvu vrijeme ima temeljno značenje. Unutar njega biva stvoren svijet, u njemu se odvija povijest spasenja, koja ima svoj vrhunac u 'punini vremena' Utjelovljenja i svoj cilj u slavnom ponovnom dolasku Sina Božjega na kraju vremena. U Isusu Kristu, utjelovljenoj Riječi, vrijeme postaje neka dimenzija Boga, koji je sam u sebi vječan.«(119)

U svjetlu Novoga zavjeta godine koje je Krist proveo na zemlji zbiljski tvore *središte vremena*. To središte ima svoj vrhunac u uskrsnuću. Ako je uistinu istina da je on Bog koji je postao čovjekom već od prvoga trenutka začeca u krilu Svete Djevice, također je istina da je tek uskrsnućem njegovo čovječstvo potpuno preobraženo i proslavljeno, objavljujući tako u potpunosti njegov identitet i božansku slavu. U govoru održanom u sinagogi u Antiohiji pizidijskoj (usp. *Dj* 13, 33), Pavao upravo na Kristovo uskrsnuće primjenjuje Psalam 2: »Ti si sin moj, danas te rodih« (r. 7). Upravo zbog toga u slavlju vazmenoga bdjenja Crkva uskrsloga Krista predstavlja kao »Početak i Svršetak, Alfu i Omegu«. Te riječi koje izgovara predsjedatelj slavlja u pripremanju uskrsne svijeće, na kojoj je upisan broj tekuće godine, ističu činjenicu da je »*Krist gospodar vremena*; On mu je početak i završetak; svaka godina, svaki dan i svaki trenutak biva obuhvaćen njegovim Utjelovljenjem i Uskrsnućem, da bi se na taj način našao u 'punini vremena'«.(120)

75. Budući da je nedjelja tjedni vazam u kojemu se obnovlja spomen i posadašnjuje dan u kojemu je Krist uskrsnuo od mrtvih, ona je također dan koji objavljuje smisao vremena. Ne postoji srodnost s kozmičkim ciklusima prema kojima naravna religija i ljudska kultura nastoje odrediti ritam vremenu, popuštajući čak i mitu o vječnom povratku. Kršćanska nedjelja je nešto drugo! Izvirući iz Uskrsnuća, ona dijeli čovjekovo vrijeme, mjesece, godine i stoljeća, poput smjerokaza koji prolazi kroz njih, usmjeravajući ih prema cilju Kristova drugoga dolaska. Nedjelja je predokus posljednjega dana, *paruzije*, koja je već na neki način anticipirana Kristovom slavom u događaju uskrsnuća.

Zapravo, sve što će se dogoditi do svršetka svijeta neće biti ništa drugo doli proširenje i izričaj onoga što se dogodilo onoga danu kada je izmučeno tijelo Raspetoga uskrsnulo snagom Duha i postalo izvorom Duha za čovječanstvo. Kršćanin stoga zna da ne mora iščekivati neko drugo vrijeme spasenja budući da svijet, bez obzira kako dugo kronološki trajao, već živi u *posljednjim vremenima*. Proslavljeni Krist ne uzdržava i vodi neprestance samo Crkvu, već i sam svemir i povijest. To je ona životna energija koja stvorenje, koje »zajedno uzdiše i muči se u porođajnim bolima sve do sada« (*Rim* 8, 22), potiče prema cilju njegova punog otkupljenja. Čovjek može o tomu putu imati tek nejasni predosjećaj; kršćani pak imaju ključ i sigurnost, a svetkovanje nedjelje predstavlja znakovito svjedočanstvo na koje su pozvani, kako bi čovjekova vremena uvijek bila podržavana nadom.

Nedjelja u liturgijskoj godini

76. Ako je dan Gospodnji svojim tjednim slavljenjem ukorijenjen u najstarijoj crkvenoj predaji te je od životne važnosti za kršćanina, ni ritam *godišnjega ciklusa* nije kasnio. On se podudara s ljudskom psihologijom slavljenja obljetnica, povezujući vraćanje određenih datuma i dobâ sa sjećanjem na prošle događaje. Kada je k tomu jošriječ i o važnim događajima za život nekoga naroda, normalno je da njihova godišnjica pobudi slavljeničko ozračje koje razbija monotoniju danâ.

Tako su glavni događaji spasenja na kojima se temelji život Crkve bili, prema Božjemu naumu, tijesno vezani uz Pashu i Pedesetnicu, godišnja židovska slavlja, i u njima proročki predoznačeni. Od drugoga je stoljeća kršćansko godišnje slavljenje Vazma, pridružujući se onom tjednom, omogućilo davanje veće širine razmatranju o otajstvu Krista umrloga i uskrsnuloga. Pripravljena postom koji joj je prethodio, slavljena tijekom dugoga bdjenja, produžena pedesetodnevnicom do Duhova, proslava Vazma, »svetkovine nad svetkovinama«, postala je osobitim danom za inicijaciju katekumena. Uistinu, ako krštenjem umiru grijehu i uskrsavaju na novi život, to je stoga što je Isus »predan za opačine naše i uskrišen radi našega opravdanja« (*Rim 4, 25; usp. 6, 3-11*). Prisno vezana uz vazmeno otajstvo, posebnu važnost poprima svetkovina Duhova u kojoj se slavi silazak Duha Svetoga na apostole okupljene s Marijom i početak poslanja svim narodima. (121)

77. Slična spomenska logika usmjeravala je ustrojstvo cijele liturgijske godine. Kako podsjeća Drugi vatikanski sabor, Crkva je željela u tijeku godine razviti »čitavo Kristovo otajstvo od utjelovljenja i rođenja do uzašašća, do duhovskoga dana i očekivanja blažene nade i dolaska Gospodnjega. Slaveći tako otajstva otkupljenja, otvara vjernicima bogatstvo kreposti i zasluga svojega Gospodina, da se tako ta otajstva na neki način u svako doba ponazočuju, kako bi vjernici mogli doći s njima u dodir i napuniti se milošću spasenja«. (122)

Najsvečanije slavlje, poslije Uskrsa i Duhova, nesumnjivo je svetkovina Rođenja Gospodinova u kojoj kršćani razmišljaju o otajstvu utjelovljenja i razmišljaju o Božjoj Riječi koja se udostojala uzeti na sebe naše čovječstvo da nas učini sudionicima svoga božanstva.

78. Jednako tako »u svetkovanju toga godišnjeg ciklusa Kristovih otajstavâ Crkva posebnom ljubavlju štuje Mariju, presvetu Majku Božju, nerazrješivo združenu s djelom spasenja svoga Sina«. (123) Na isti način, uvodeći u godišnji ciklus spomen mučenika i ostalih svetaca – prigodom njihovih obljetnica – »Crkva navješćuje vazmeno otajstvo u svecima koji su zajedno s Kristom trpjeli te su s njime suproslavljeni«. (124) Spomen svetaca, slavljen u izvornom liturgijskom duhu, ne zamagljuje Kristovu središnjost, već je naprotiv uzdiže pokazujući snagu njezina otkupljenja. Sv. Paulin iz Nole pjeva: »sve prolazi, slava svetaca traje u Kristu koji sve obnavlja, dok on ostaje isti«. (125) Taj unutarnji odnos slave svetaca i Kristove slave upisan je u sam ustroj liturgijske godine, i upravo u temeljnomu i prevladavajućem značenju nedjelje – kao dana Gospodnjega – ima najsnažniji izričaj. Slijedeći vremena liturgijske godine, obdržavanjem

nedjelje koja im određuje ritam, crkveno i duhovno zauzimanje kršćanina postaje duboko ustožereno u Kristu, u kojemu pronalazi smisao svoga postojanja i iz kojega crpi snagu i poticaj.

79. Na taj se način nedjelja predstavlja kao naravni model za shvaćanje i slavljenje onih svetkovina liturgijske godine čija je vrijednost za kršćanski život tako velika da je Crkva odredila da im se istakne važnost, obvezujući vjernike da sudjeluju na misi i obdržavaju počinak i onda kada se slave u različitim danima u tjednu. (126) Broj se tih blagdana mijenjao ovisno o razdobljima, vodeći računa o društvenim i gospodarskim prilikama, kao i o njihovoj ukorijenjenosti u tradiciji te potpori građanskoga zakonodavstva. (127)

Postojeći pravno-liturgijski poredak predviđa mogućnost da svaka biskupska konferencija, zbog okolnosti u kojima se nalazi ova ili ona zemlja, ograniči popis zapovijedanih blagdana. Eventualna odluka u tom smislu mora biti potvrđena posebnim odobrenjem Svete Stolice, (128) i u tom slučaju slavljenje nekog Gospodnjega otajstva, poput Bogojavljenja, Uzašašća ili svetkovine Tijela i Krvi Kristove, mora biti premješteno na nedjelju, prema liturgijskim propisima, da vjernici ne bi bili lišeni razmatranja o tom otajstvu. (129) Pastiri će također imati na srcu da potiču vjernike na sudjelovanje na misi također i u prigodi slavljenja blagdana određene važnosti koji se slave tijekom tjedna. (130)

80. Osobitu pastoralnu pozornost treba posvetiti čestim slučajevima u kojima pučke i kulturne predaje, tipične za određenu sredinu, donose opasnost da potisnu slavljenje nedjelje i ostalih liturgijskih blagdana unoseći u duh istinske kršćanske vjere elemente koji su joj strani i koji bi je mogli izobličiti. U tim je slučajevima potrebno katehezom i odgovarajućim pastoralnim pothvatima objasniti o čemu je riječ i odbaciti sve ono što je nespojivo s Kristovim evanđeljem. Ne treba ipak zaboraviti da u tim predajama – a to jednako vrijedi i za nove kulturalne poticaje građanskoga društva – često ne nedostaju one vrijednosti koje se bez poteškoća mogu povezati sa zahtjevima vjere. Na pastirima je da ostvare razlučivanje, kako bi se očuvale vrijednosti prisutne u kulturi određenoga društvenoga ozračja i osobito u pučkoj pobožnosti, tako da liturgijsko slavlje, osobito nedjeljno i blagdansko, zbog njih ne trpi, već da se njima ponajprije okoristi. (131)

ZAKLJUČAK

81. Duhovno i pastoralno bogatstvo nedjelje što nam ga je prenijela tradicija, uistinu je veliko. Shvaćena u punini svojih značenja i povezanosti, ona je, na određeni način, sinteza kršćanskoga života i uvjet za njegovo pravilno življenje. Razumije se, dakle, zašto obdržavanje dana Gospodnjega osobito leži na srcu Crkve i zašto ono ostaje istinskom i

pravom obvezom unutar crkvene stege. Ipak, to se obdržavanje, prije negoli se shvati kao propis, mora shvatiti kao potreba upisana u dubini kršćanskoga življenja. Uistinu, od poglavite je važnosti da se svaki kršćanin uvjeri da ne može živjeti svoju vjeru u punomu sudjelovanju u životu kršćanske zajednice bez redovitoga sudjelovanja u nedjeljnom euharistijskom okupljanju. Ako se u euharistiji ostvaruje ona punina obreda koju ljudi duguju Bogu i koja se ne može usporediti ni s jednim drugim vjerskim iskustvom, to se na osobito djelotvoran način izražava upravo u nedjeljnom okupljanju cijele zajednice, poslušne glasu Uskrsloga koji je sabire kako bi joj darovao svjetlo svoje Riječi i hranu svoga Tijela kao trajno sakramentalno vrelo otkupljenja. Milost koja izvire iz toga izvora obnavlja ljude, život i povijest.

82. Tim snažnim vjerskim uvjerenjem, praćenim sviješću o baštini i ljudskih vrijednosti koje su prisutne u nedjeljnoj praksi kršćani se danas moraju suočiti s nastojanjima kulture koja je dragovoljno prigrlila zahtjeve za počinkom i slobodnim vremenom, ali koja ih često živi na površan način i katkad je zavedena oblicima zabave koji su moralno sporni. Kršćanin se sigurno osjeća solidarnim s ostalim ljudima u uživanju dana tjednog počinka, no istodobno ima živu svijest o novosti i izvornosti nedjelje, dana u kojemu je pozvan slaviti svoje spasenje i spasenje cijeloga čovječanstva. Ako je ona dan radosti i počinka, to provire upravo iz činjenice da je »dan Gospodnji« dan uskrsnuloga Gospodina.

83. Tako shvaćena i življena, nedjelja na neki način postaje duša ostalih dana i u tome smislu se može pozvati na Origenovo razmišljanje, prema kojemu je savršen kršćanin »neprestano u danu Gospodnjem i bez prestanka slavi nedjelju«. (132) Nedjelja je izvorna škola, trajni put crkvene pedagogije, nezamjenjive pedagogije, osobito u prilikama današnjega društva, sve snažnije označenoga razmrvljenošću i kulturalnim pluralizmom koji neprestano stavljaju na kušnju vjernost pojedinih kršćana osobitim zahtjevima njihove vjere. U mnogim krajevima svijeta dolazi do pojave kršćanstva »u dijaspori«, odnosno kršćanstva izloženoga raspršenosti u kojoj Kristovi učenici više ne uspijevaju lako održavati uzajamne kontakte između sebe, niti im pomažu ustrojstva i tradicije vlastite kršćanskoj kulturi. U tom problematičnom kontekstu mogućnost okupljanja nedjeljom sa svom braćom u vjeri, razmjenjujući darove bratstva, predstavlja nezamjenjiv dar.

84. Određena da bude potpora kršćanskomu životu, nedjelja naravno također poprima vrijednost svjedočenja i naviještanja. Kao dan molitve, zajedništva, radosti, ona odsijeva u društvu zračeci životnu snagu i razloge nade. Ona je navještaj da vrijeme u kojemu obitava Onaj koji je Uskrsli i Gospodar povijesti nije lijes naših obmana, već kolijevka uvijek nove budućnosti, mogućnost koja nam se pruža da preobrazimo prolazne trenutke ovoga života u sjeme vječnosti. Nedjelja je poziv da gledamo prema naprijed, dan u kojemu kršćanska zajednica kliče Kristu svoj »*Marâna tha*: dođi Gospodine!« (1 Kor 16, 22). U tom krikom nade i očekivanja ona se pridružuje i podupire nadu ljudi. Od nedjelje do nedjelje, obasjane Kristom, korača prema nedjelji bez kraja nebeskog Jeruzalema,

kada će u svim svojim orisima biti u potpunosti ispunjen mistični Grad Božji, koji »ne treba ni sunca ni mjeseca da mu svijetle. Ta Slava ga Božja obasjala i svjetiljka mu Jaganjac « (*Otk 21, 23*).

85. U tom stremljenju prema cilju Crkva je poduprta i pokretana Duhom. On joj budi spomen i za svaki naraštaj vjernika posadašnjuje događaj uskrsnuća. To je unutarnji dar koji nas ujedinjuje s Uskrsim i s braćom u intimnost jednog te istog tijela, oživljujući našu vjeru, izlijevajući u naše srce ljubav i ponovno potičući našu nadu. Duh je neprekidno nazočan u svakom danu Crkve, zahvaćajući nepredvidljivo i obilno bogatstvom svojih darova; ali na nedjeljnomu okupljanju, u tjednomu slavljenju Uskrsa, Crkva ga na osobit način osluškuje i s njim teži prema Kristu, s gorućom željom za njegovim slavnim povratkom: »I Duh i Zaručnica govore: 'Dođi!'« (*Otk 22, 17*). Upravo promišljanjem uloge Duha želio sam da ovaj poticaj na ponovno otkrivanje smisla nedjelje padne u ovu godinu koja je, u neposrednoj pripravi za Jubilej, posvećena upravo Duhu Svetome.

86. Povjeravam djelatno prihvaćanje ovoga apostolskog pisma u kršćanskoj zajednici zagovoru Svete Djevice. Ne oduzimajući ništa od središnjosti Krista i njegova Duha, ona je nazočna u svakoj nedjelji Crkve. To zahtijeva sâmo Kristovo otajstvo. Kako bi, naime, mogla ona koja je *Mater Domini* i *Mater Ecclesiae* ne biti na osobit način nazočna u danu koji je ujedno i *dies Domini* i *dies Ecclesiae*?

U Djevicu Mariju su upravljene oči vjernika koji slušaju Riječ naviještenu na nedjeljnomu okupljanju, učeći od nje čuvati je i razmišljati o njoj u svojem srcu (usp. *Lk 2, 19*). Oni s Marijom uče stajati pod križem, kako bi Ocu prinijeli Kristovu žrtvu i s njom sjedinili prinos vlastita života. S Marijom žive radost uskrsnuća, usvajajući riječi *Magnificata* koje pjevaju o neiscrpnom daru božanskoga milosrđa u neumoljivomu tijeku vremena: »Od koljena do koljena dobrota je njegova nad onima što se njega boje« (*Lk 1, 50*). Od nedjelje do nedjelje hodočasnički narod kreće Marijinim tragom, a njezin majčinski zagovor čini osobito snažnom i djelotvornom molitvu koju Crkva uzdiže Presvetomu Trojstvu.

87. Predraga braćo i sestre, neposrednost Jubileja poziva nas da produbimo svoje duhovno i pastoralno zauzimanje. To je uistinu njegov pravi cilj. U godini u kojoj će se slaviti obilježiti će ga mnoga nastojanja i dati mu osobiti pečat koji ne može nedostajati na završetku drugoga i na početku trećega tisućljeća utjelovljenja Božje Riječi. No, ta će godina i to osobito vrijeme proći u očekivanju drugih jubileja i drugih svećanih obljetnica. Nedjelja će, svojom redovnom »svećanošću« nastaviti otkucavati vrijeme hodočašćenja Crkve sve do nedjelje bez zalaza.

Pozivam vas stoga, draga braćo u biskupstvu i svećeništvu, da se zajedno s vašim vjernicima neumorno zauzimate da vrijednost ovoga svetog dana bude uvijek bolje prepoznavana i življena. To će donijeti plodove kršćanskim zajednicama i izvršiti blagotvorni utjecaj na cijelo građansko društvo.

Neka muškarci i žene trećega tisućljeća, susrećući Crkvu koja svake nedjelje radosno slavi otajstvo iz kojega crpi sav svoj život, uzmognu susresti samoga uskrslog Krista! A njegovi učenici, trajno se obnavljajući u tjednomu spomenu vazma, neka budu sve vjerodostojniji navjestitelji evanđelja koje spašava i postojani graditelji civilizacije ljubavi. Svima upućujem svoj blagoslov!

Iz Vatikana, 31. svibnja 1998., na svetkovinu Duhova, dvadesete godine mojega pontifikata.

Ivan Pavao II.

(1) Usp. *Otk* 1, 10: »*Kyriake heméra*«; usp. također *Didahè* 14, 1; sv. IGNACIJE ANTIOHIJSKI, *Ad Magnesios* 9, 1-2; *SC* 10, 88-89.

(2) PSEUDO EUZEBIJE ALEKSANDRIJSKI, *Homilija* 16: *PG* 86, 416.

(3) *In die dominica Paschae* II, 52; *CCL* 78, 550.

(4) DRUGI VATIKANSKI SABOR, Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, 106.

(5) *Isto*.

(6) Usp. *Motu proprio Mysteriorum paschalis* (14. veljače 1969.): *AAS* 61 (1969.) 222-226.

(7) Usp. Pastoralnu notu Talijanske biskupske konferencije »*Il giorno del Signore*« (15. srpnja 1984.) 5: *Ench. CEI* 3, 1938.

(8) Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, 106.

(9) Homilija prigodom svečanoga početka mojega pontifikata (22. listopada 1978.) 5: *AAS* 70 (1978.) 947.

(10) Br. 25: *AAS* 73 (1981.) 639.

(11) Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 34.

(12) Naša braća Židovi živjeli su subotu u »zaručničkomu« duhu, kako to, na primjer, proizlazi iz tekstova *Genesi Rabbah* X, 9 i XI, 8 (usp. J. NEUSNER, *Genesis Rabbah*, knjiga I., Atlanta 1985., str. 107 i 117). Svadbenoga je obilježja i pjesma *Leka dôdi*: »Zbog tebe će biti sretan Bog tvoj, / kao što je sretan zaručnik sa zaručnicom [...]. Među vjerne svoga

izabranog naroda / dođi zaručnice, šabbat kraljice« (*Subotnja večernja molitva*, A. TOAFF, Rim, 1968.-1969., str. 3).

(13) Usp. A. J. HESCHEL, *The sabbath. Its meaning for modern man*, 221995., str. 3-24.

(14) »Verum autem sabbatum ipsum redemptorem nostrum Iesum Christum Dominum habemus«: *Epist.* 13, 1: CCL 140A, 992.

(15) *Epist. ad Decentium XXV*, 4, 7: PL 20, 555.

(16) *Homiliae in Hexaemeron II*, 8: SC 26, 184.

(17) Usp. *In Io. ev. tract. XX*, 20, 2: CCL 36, 203; *Epist.* 55, 2: CSEL 34, 170-171.

(18) Taj odnos prema uskrsnuću osobito je vidljiv u ruskome jeziku, gdje se nedjelja doslovno naziva »uskrsnuće« (*voskresén'e*).

(19) *Epist.* 10, 96, 7.

(20) Usp. *Isto*. Pozivajući se na Plinijevo pismo, Tertulijan također spominje *coetus antelucani* u *Apologeticum* 2, 6: CCL 1, 88; *De corona* 3, 3: CCL 2, 1043.

(21) *Ad Magnesios* 9, 1-2: SC 10, 88-89.

(22) *Sermo VIII in octava Paschalis* 4, PL 46, 841. To obilježje nedjelje kao »prvoga dana« dobro se vidi u latinskomu liturgijskom kalendaru, gdje se ponedjeljak naziva *feria secunda*, utorak *feria tertia* itd. Slični nazivi dana u tjednu postoje u portugalskomu jeziku.

(23) Sv. GRGUR NISENSKI, *De castigatione*, PG 46, 309. I u maronitskoj liturgiji istaknuta je povezanost subote i nedjelje, polazeći od »otajstva Velike subote« (usp. M. HAYEK, *Maronite [Eglise], Dictionnaire de spiritualité*, X [1980.] 632-644).

(24) *Obred krštenja djece*, br. 9; usp. *Red pristupa odraslih u kršćanstvo*, br. 59.

(25) Usp. *Rimski misal*, *Obred nedjeljnoga škropljenja blagoslovljenom vodom*.

(26) Usp. sv. BAZILIJE, *O Duhu Svetom* 27, 66: SC 17, 484-485. Usp. također *Barnabina poslanica* 15, 8-9; SC 172, 186-189; sv. JUSTIN, *Razgovor s Trifonom* 24.138: PG 6, 528.793; ORIGEN, *Komentar Psalama*. *Psalam 118 (119)* 1: PG 12, 1588.

(27) »Domine, praestitisti nobis pacem quietis, pacem sabbati, pacem sine vespra«: *Ispovijesti* 13, 50: CCL 27, 272.

- (28) Usp. sv. AUGUSTIN, *Pisma* 55, 17: CSEL 34, 188: »*Ita ergo erit octavus, qui primus, ut prima vita sed aeterna reddatur.*«
- (29) Tako na engleskomu *Sunday*, a na njemačkomu *Sonntag*.
- (30) *Apologia I*, 67: PG 6, 430.
- (31) Usp. sv. MAKSIMILIJAN TORINSKI, *Sermo* 44, 1: CCL 23, 178; *Isto*, *Sermo* 53, 2: CCL 23, 219; EUZEBIJE CEZAREJSKI, *Komentar psalma 91*: PG 23, 1169–1173.
- (32) Vidjeti, primjerice, himan službe Riječi: »*Dies aetasque ceteris / octava splendet sanctor / in te quam, Iesu, consecras / primitiae surgentium*« (I. tjedan); i također: »*Salve dies, dierum gloria / dies felix Christi victoria, / dies digna iugi laetitia / dies prima. / Lux divina caecis irradiat, / in qua Christus infernum spoliat, / mortem vincit et reconciliat / summis ima*« (II. tjedan). Slični izrazi se mogu pronaći u himnima prilagođenim Časoslovu na različitim suvremenim jezicima.
- (33) Usp. sv. KLEMENT ALEKSANDRIJSKI, *Stromatum lib.* VI, 138, 1–2: PG 9, n 364.
- (34) Usp. IVAN PAVAO II., enciklika *Dominum et vivificantem* (18. svibnja 1986.) 22–26: AAS 78 (1986.) 829–837.
- (35) Usp. ATANAZIJE ALEKSANDRIJSKI, *Epistolae heortasticae lat.*, 1, 10: PG 26, 1366.
- (36) Usp. BARDESANE, *Dijalog o sudbini* 46: PS 2, 606–607.
- (37) Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, Dodatak: Izjava svetoga ekumenskog sabora Vatikanskog drugog o reformi kalendara.
- (38) DRUGI VATIKANSKI SABOR, DOGMATSKA KONSTITUCIJA O CRKVI *LUMEN GENTIUM*, 9.
- (39) Usp. IVAN PAVAO II., pismo *Dominicae Cenaе* (24. veljače 1980.) 4: AAS 72 (1980.) 120; enciklika *Dominum et vivificantem* (18. svibnja 1986.) 62–64: AAS 78 (1986.) 889–894.
- (40) Usp. IVAN PAVAO II., apostolsko pismo *Vicesimus quintus annu* (4. prosinca 1988.) 9: AAS 81 (1989.) 905–906.
- (41) Br. 2177.
- (42) Usp. IVAN PAVAO II., apostolsko pismo *Vicesimus quintus annus* (4. prosinca 1988.) 9: AAS 81 (1989.) 905–906.

(43) DRUGI VATIKANSKI SABOR, Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, 41; usp. Dekret o pastirskoj službi biskupa u Crkvi *Christus Dominus*, 15.

(44) To su riječi embolizma formulirane ovim ili sličnim izrazima u nekim euharistijskim molitvama na različitim jezicima. One na znakovit način ističu »vazmeno« obilježje nedjelje.

(45) Usp.KONGREGACIJAZA NAUK VJERE, Pismo biskupima Katoličke Crkve o nekim značajkama Crkve kao zajednice *Communio notio* (28. svibnja 1992.) 11-14: AAS 85 (1993.) 844-847.

(46) Govor trećoj skupini biskupa Sjedinjenih Američkih Država (17. travnja 1998.) 4; *L'Osservatore Romano*, 18. travnja 1998., str. 4.

(47) Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, 42.

(48) KONGREGACIJA OBREDÂ, Naputak o bogoslužju euharistijskoga otajstva *Eucharisticum mysterium* (25. svibnja 1967.) 26: AAS 59 (1967.) 555.

(49) Usp. sv.CIPRIJAN, *De Orat. Dom.* 23: PL 4, 553: *Isto, De cath. Eccl unitate*, 7: CSEL 3-1, 215; usp.DRUGI VATIKANSKI SABOR, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*, 4; Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, 26.

(50) Usp. IVAN PAVAO II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.) 57; 61: AAS 74 (1982.) 151; 154.

(51) Usp.KONGREGACIJAZA BOGOŠTOVLJE I DISCIPLINU SAKRAMENATA, *Direktorij za misu s djecom* (1. studenoga 1973.); AAS 66 (1974.) 30-46.

(52) Usp. KONGREGACIJA OBREDÂ, Naputak o bogoslužju euharistijskoga otajstva *Eucharisticum mysterium* (25. svibnja 1967.) 26: AAS 59 (1967.) 555-556; KONGREGACIJA ZA BISKUPE, Direktorij za pastirsku službu biskupâ *Ecclesiae imago* (22. veljače 1973.) 86c, *Ench. Vat.*, 4, 2071.

(53) Usp. IVAN PAVAO II., poslijesinodalna apostolska pobudnica *Christifideles laici* (30. prosinca 1988.) 30; AAS 81 (1989.) 446-447.

(54) KONGREGACIJA ZA BOGOŠTOVLJE I DISCIPLINU SAKRAMENATA, Naputak *Misna slavlja za posebne skupine* (15. svibnja 1969.) 10: AAS 61 (1969.) 810.

(55) DRUGI VATIKANSKI SABOR, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*, 48-51.

(56) »*Haec est vita nostra, ut desiderando exerceamur*«: sv. AUGUSTIN, *In prima Ioan. tract.* 4, 6: SC 75, 232.

(57) *Rimski misal, Embolizam nakon molitve Očenaša.*

(58) DRUGI VATIKANSKI SABOR, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, *Gaudium et spes*, 1.

(59) DRUGI VATIKANSKI SABOR, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*, 1; usp. IVAN PAVAO II., enciklika *Dominum et vivificantem* (18. svibnja 1986.) 61–64: AAS 78 (1986.) 888–894.

(60) DRUGI VATIKANSKI SABOR, Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, 7; usp. 33.

(61) *Isto*, 56; usp. *Ordo Lectionum Missae, Praenotanda*, br. 10.

(62) Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, 51.

(63) Usp. *Isto*, 52; *Zakonik kanonskoga prava*, kan. 767 § 2; *Zakonik kanonskoga prava Istočnih Crkava*, kan. 614.

(64) Apostolska konstitucija *Missale Romanum* (3. travnja 1969.): AAS 61 (1969.) 220.

(65) Usaborskoj konstituciji *Sacrosanctum Concilium*, 24, govori se o »*suavis et vivus Sacrae Scripturae affectus*«.

(66) IVAN PAVAO II., pismo *Dominicae Cenaee* (24. veljače 1980.) 10: AAS 72 (1980.) 135.

(67) Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi *Dei Verbum*, 25.

(68) Usp. *Ordo Lectionum Missae, Praenotanda*, pogl. III.

(69) Usp. *Ordo Lectionum Missae, Praenotanda*, pogl. I, br. 6.

(70) TRIDENTSKI SABOR, *Sess. XXII, Nauk i kanoni o presvetoj misnoj žrtvi II: DS 1743*; usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, 1366.

(71) *Katekizam Katoličke Crkve*, 1368.

(72) KONGREGACIJA OBREDÂ, *Naputak o bogoslužju euharistijskoga otajstva Eucharisticum mysterium* (25. svibnja 1967.) 3 b: AAS 59 (1967.) 541; usp. PIO XII., enciklika *Mediator Dei* (20. studenoga 1947.) II: AAS 39 (1947.) 564–566.

(73) Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, 1385; usp. *također* KONGREGACIJAZA NAUK VJERE, Pismo biskupima Katoličke Crkve glede pristupanja pričesti rastavljenih i ponovno oženjenih vjernika (14. rujna 1994.): AAS 86 (1994.) 974–979.

- (74) Usp. INOCENT I., *EPIST.* 25, 1 DECENCIJU IZ GIUBBIA; *PL* 20, 553.
- (75) *Il.*, 59, 2-3: izd. F. X. FUNK, 1905., 170-171.
- (76) Usp. *Apologia I*, 67, 3-5: *PG* 6, 430.
- (77) *Acta SS. Saturnini, Dativi et aliorum plurimorum martyrum in Africa* 7, 9, 10: *PL* 8, 707.709-710.
- (78) Usp. kan. 21, *MANSI, Conc.*, *Il.*, str. 9.
- (79) Usp. kan. 47, *MANSI, Conc.*, *VIII.*, str. 332.
- (80) Usp. suprotnu odredbu glede moralne obveze svetkovanja blagdana, a koju je 1679. osudio Inocent XI.: *DS* 2152.
- (81) Kan. 1248: »*Festis de praecepto diebus Missa audienda est*«; kan. 1247 § 1: »*Dies festi sub praecepto in universa Ecclesia sunt ... omnes et singuli dies dominici.*«
- (82) *Zakonik kanonskoga prava, kan. 1247; Zakonik kanonskoga prava Istočnih Crkava, kan. 881 § 1* propisuje: »Vjernici su obvezani u nedjelje i na zapovijedane blagdane sudjelovati u božanskoj liturgiji ili prema propisima ili zakonitom običaju svoje samosvojne Crkve slavljenju časoslova.«
- (83) Br. 2181: »Oni koji hotimice ne izvrše tu obvezu čine teški grijeh.«
- (84) KONGREGACIJA ZA BISKUPE, Direktorij za pastoralnu službu biskupâ *Ecclesiae imago* (22. veljače 1973.) 86a: *Ench. Vat.* 4, 2069.
- (85) Usp. *Zakonik kanonskoga prava, kan. 905 § 2.*
- (86) Usp. PIO XII., apostolska konstitucija *Christus Dominus* (6. siječnja 1953.); *AAS* 45 (1953.) 15-24, *Motu proprio Sacram Communionem* (19. travnja 1957.): *AAS* 49 (1957.) 177-178. KONGREGACIJA SVETOGA UFICIJA, Naputak o disciplini euharistijskoga posta (6. siječnja 1953.): *AAS* 45 (1953.) 47-51.
- (87) Usp. *Zakonik kanonskoga prava, kan. 1248 § 1; Zakonik kanonskoga prava Istočnih Crkava, kan. 881 § 2.*
- (88) Usp. *Missale Romanum, Normae universales de Anno liturgico et de Calendario*, 3.
- (89) Usp. KONGREGACIJA ZA BISKUPE, Direktorij za pastoralnu službu biskupâ *Ecclesiae imago* (22. veljače 1973.) 86, *Ench. Vat.*, 4, 2069-2073.
- (90) Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*, 14.26; IVAN PAVAO II., apostolsko pismo

Vicesimus quintus annus (4. prosinca 1988.) 4.6.12: AAS 81 (1989.) 900-901; 902; 909-910.

(91) Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*, 10.

(92) Usp. Međudikasterijalni naputak o nekim pitanjima glede suradnje vjernika laika sa svećenicima u njihovoj službi *Ecclesiae de mysterio* (15. kolovoza 1997.) 6 i 8: AAS 89 (1997.) 869; 870-872.

(93) DRUGI VATIKANSKI SABOR, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*, 10: »*in oblationem Eucharistiae concurrunt*«.

(94) *Isto*, 11.

(95) Usp. *Zakonik kanonskoga prava*, kan. 1248 § 2;

(96) Usp. KONGREGACIJA ZA BOGOŠTOVLJE I DISCIPLINU SAKRAMENATA, Direktorij za nedjeljna slavlja u odsutnosti svećenika *Christi Ecclesia* (2. lipnja 1988.): *Ench. Vat.* 11, 442-468; Usp. Međudikasterijalni naputak o nekim pitanjima glede suradnje vjernika laika sa svećenicima u njihovoj službi *Ecclesiae de mysterio* (15. kolovoza 1997.) 6 i 8: AAS 89 (1997.) 852-877.

(97) Usp. *Zakonik kanonskoga prava*, kan. 1248 § 2; KONGREGACIJA ZANAUK VJERE, pismo *Sacerdotium ministeriale* (6. kolovoza 1983.) III: AAS 75 (1983.) 1007.

(98) Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA SREDSTVA DRUŠTVENOGA PRIOPĆAVANJA, Naputak *Communio et progressio* (23. svibnja 1971.) 150-152; 157: AAS 63 (1971.) 645-646; 647.

(99) Đakonski proglas u čast dana Gospodnjega: usp. sirijski tekst u Misalu prema obredu Maronitske Crkve u Antiohiji (izdanje na sirijskom i arapskom), Jounieh (Libanon) 1959., str. 38.

(100) V., 20, 11: izd. F. X. FUNK (1905.) 298; usp. *Didache* 14, 1: izd. F. X. FUNK (1901.) 32; TERTULIJAN, *Apologeticum* 16, 11: CCL 1, 116. Pogledati posebice: *Barnabina poslanica* 15, 9: SC 172, 188-189: »Eto zašto osmi dan, u kojemu je Isus uskrsnuo od mrtvih i - nakon što se ukazao - uzašao na nebo, slavimo kao radosni blagdan.«

(101) Tertulijan nas, primjerice, izvješćuje da je nedjeljom bilo zabranjeno kleknuti, budući da taj položaj, koji je u to doba shvaćan ponajprije kao pokornička gesta, nije pristajao danu radosti. Usp. *De corona* 3, 4: CCL 2, 1043.

(102) *Epist.* 55, 28: CSEL 34/2, 202.

103 Usp. SV.TEREZIJA OD DJETETA ISUSA I SVETOGALICA, »Dernieres paroles, 5-6 juillet 1897«, u: *Oeuvres completes*, Pariz, 1992., str. 1024-1025.

(104) Apostolska pobudnica *Gaudete in Domino* (9. svibnja 1975.) II.: AAS 67 (1975.) 295.

(105) *Isto, Zaključak, nav. mj., str. 322.*

(106) *Hexam. 6, 10, 76: CSEL 32/1, 261.*

(107) Usp. Konstantinov edikt, 3. srpnja 321.: *Codex Theodosianus II, 8, 1, prir.* Th. MOMMSEN, 1/2, str. 87; *Codex Iustiniani 3, 12, 2, prir.* P. KRÜGER, str. 248.

(108) Usp. EUZEBIJE CEZAREJSKI, *Konstantinov život*, 4, 18: PG 20, 1165.

(110) Najstariji crkveni dokument koji govori o tome je kanon 29 sabora u Laodiceji (druga polovica IV. stoljeća): MANSI, II, 569-570. Od VI. do IX. stoljeća mnogi su sabori zabranjivali »*opera ruralia*«. Zakon o zabranjenim poslovima, poduprt također građanskim zakonima, s vremenom je postao detaljnijim.

(111) Usp. encikliku *Rerum novarum* (15. svibnja 1891.): *Acta Leonis XIII, 11* (1891.) 127-128.

(112) *Hex. 2, 1, 1: CSEL 32/1, 41.*

(113) Usp. *Zakonik kanonskoga prava, kan. 1247; Zakonik kanonskoga prava Istočnih Crkava, kan. 881 §§ 1.4.*

(114) DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Konstitucija o svetoj liturgiji Sacrosanctum Concilium, 9.*

(115) Usp. također sv. JUSTIN, *Apologia I, 67, 6*: »Oni koji obiluju i koji žele dati, daju slobodno što žele, a što je prikupljeno daje se predsjedatelju i on pomaže siročadi, udovicama, bolesnima, siromasima, zatvorenicima, strancima, jednom riječju, svima koji su u potrebi«: PG 6, 429.

(116) *De Nabuthae 10, 45*: »*Audis, dives, quid Dominus Deus dicat? Et tu ad ecclesiam venis, non ut aliquid largiaris pauperi, sed ut auferas*«: CSEL 32/2, 492.

(117) *Homilije o Matejevom evanđelju, 50, 3-4: PG 58, 508-509.*

(118) Usp. sv. PAULIN IZ NOLE, *Pismo Pamahiju 13, 11-12: CSEL 29, 92-93*. Rimski je senator hvaljen upravo zbog toga što je gotovo ponovio evanđeosko čudo, ujedinjujući dijeljenje hrane siromasima sa sudjelovanjem u euharistiji.

(119) IVAN PAVAO II., Apostolsko pismo *Tertio millennio adveniente* (10. studenoga 1994.) 10: AAS 87 (1995.) 11.

(120) *Isto*.

(121) Usp. *Katekizam Katoličke Crkve, 731-732*.

(122) Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium, 102*.

(123) *Isto, 103*.

(124) *Isto, 104*.

(125) *Carm. XVI, 3-4: »Omnia praeterunt, sanctorum gloria durat / in Christo qui cuncta novat, dum permanet ipse«: CSEL30, 67.*

(126) Usp. *Zakonik kanonskoga prava, kan. 1247; Zakonik kanonskoga prava Istočnih Crkava, kan. 881 §§ 1. 4.*

(127) Uzajedničkomu pravu latinske Crkve zapovijedani su blagdani: Božić- Rođenje Gospodnje, Bogojavljenje, Uzašašće, svetkovina Tijela i Krvi Kristove, svetkovina Svete Bogorodice Marije, Bezgrešno začeće Blažene Djevice Marije, Uznesenje Blažene Djevice Marije, Sv. Josip, Sv. Petar i Pavao, Svi sveti: usp. *Zakonik kanonskoga prava, kan. 1246. Zapovijedani blagdani, zajednički svim Istočnim Crkvama su: Božić- Rođenje Isusovo, Bogojavljenje, Uzašašće, Usnuće Bogorodice Marije, Sv. Petar i Pavao: usp. Zakonik kanonskoga prava Istočnih Crkava, kan. 880 § 3.*

(128) Usp. *Zakonik kanonskoga prava, kan. 1246. § 2; za Istočne Crkve usp. Zakonik kanonskoga prava Istočnih Crkava, kan. 880 § 3.*

(129) Usp. KONGREGACIJA OBREDÂ, *Normae universales de Anno liturgico et de Calendario* (21. ožujka 1969.) 5. 7: *Ench. Vat. 3, 895 i 897; usp. Caeremoniale Episcoporum, ed. typica 1995., br. 230; usp. Isto, br. 233.*

(130) Usp. *Caeremoniale Episcoporum, ed. typica 1995., br. 230.*

(131) Usp. *Isto, br. 233.*

(132) *Protiv Celza, VIII, 22: SC 150, 222-224.*